

Mo(nu)menty zdieľanej pamäti.

Rekonštrukcia expozícií Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania z obdobia normalizácie.

„Dejinám umeleckej kultúry 20. storočia nemožno porozumieť, keď ich zúžime na avantgardnú líniu. Organicky do nich patria aj umelecké výtvyry tzv. totalitných režimov. Fašistické umenie, umenie nacizmu alebo socialistický realizmus predstavujú takpovediac komplementárnu zložku kultúry nášho storočia. Antinómiu 19. storočia modernizmus verzus akademizmus vystriedal antagonizmus umenia totalít kontra avantgárd.“

Ján Bakoš, Umelec v kľetke

Štipendijná práca ***Mo(nu)menty zdieľanej pamäti/ Rekonštrukcia expozícií Pamätníka SNP z obdobia normalizácie*** je zameraná na archívny výskum a umelecko – historickú rekonštrukciu expozície Pamätníka - Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici z roku 1974. Expozície v Pamätníku – Múzeu SNP mali v rámci muzeálnej expozičnej praxe na Slovensku ojedinelý charakter, postavený aj na účinku vizuálnych umeleckých diel. V nadväznosti na realizovaný archívny výskum sa pokúšame komparovať prvú, avantgardne koncipovanú expozíciu Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania sprístupnenú v auguste 1969 a odstránenú z rozhodnutia normalizačných komisií už koncom roka 1969 s jej nasledujúcou obmenou, realizovanou v roku 1974.

Rekonštrukcia archívneho materiálu je postavená na prvovýskume a metodológii histórie výstav¹, predstavuje podobu a obsahy výtvarných diel použitých v expozičnej dobovej praxi s cieľom priblížiť varianty vizuálnych obrazov, ktoré boli využívané v kultúre a propagande normalizačného obdobia a to v širšom spoločenskom kontexte. Cieľom je reflektovať a interpretovať výtvarne, experimentálne a avantgardne chápanú prvú expozíciu Pamätníka SNP z roku 1969 v

¹ „Umelecko-historický diskurz nazývaný v anglosaskom svete exhibition histories je výsledkom dlhodobého procesu emancipácie kurátorstva, ktorý vyvrcholil na prelome milénia. Od tej doby sa etabluje nová umenovedná interpretačná metóda, ktorú môžeme nazvať dejiny výstav. Vychádza z presvedčenia, že výstava je samostatným médiom, ktoré na výtvarnej scéne a v dejinách umenia zohráva najmenej od polovice dvadsiateho storočia výraznú rolu pri formovaní nových myšlienok a presadzovaní originálnych výtvarných postupov. Je kultúrnym nástrojom, ktorý môže slúžiť tak estetickým ako aj ideologickým cieľom. Stala sa aj prostredníkom kodifikácie dobových interpretácií umenia.“ MORGANOVÁ, Pavlína, Editorial, Sešit pro umění teorii a příbuzné zóny, Vědecko – výzkumné pracoviště Akademie výtvarných umění v Praze, 25/2018, s. 3

komparácii s interpretáciami propagandisticky orientovaných vizuálnych diel normalizačnej expozície. Archívna štúdia v úvode na príklade prípadovej štúdie z územia mesta Banská Bystrica, približuje aj vývoj výtvarných foriem monumentálnych realizácií pomníkov a pamätníkov venovaných Slovenskému národnému povstaniu s poukázaním na ich odlišnosti a umeleckú kvalitu vo vzťahu k európsky rešpektovanej architektúre Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania od Dušana Kuzmu a Jozefa Jankoviča, v ktorom bola sledovaná normalizačná expozícia situovaná a predstavuje ich stručný vývoj od 50. rokov až do obdobia neskorej normalizácie.

Stav bádania

Výskum nadväzuje na bádanie autorky, realizované v roku 2019, kedy na základe objaveného archívneho materiálu rekonštruovala prvú expozíciu Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania z roku 1969 ². Nové archívne zistenia umožnili pokračovať vo výskume a rozšíriť poznanie o normalizačnú vizuálnu premenu pôvodnej avantgardnej expozície v širšom spoločenskom a kultúrnom kontexte. Pokračovaním výskumu sa pokúšame získať komplexnejší obraz o skúmanej problematike, založený na archívnom prvovýskume, ktorý nebol doposiaľ realizovaný, spracovaný a reflektovaný.

Keďže téma výskumu nebola doposiaľ spracovaná, vyžadovala základný archívny výskum a jeho následné analyticko-rekonštrukčné spracovanie. Základné archívne dokumenty k výskumu boli pôvodne uložené v archíve Slovenského fondu výtvarných umení v Bratislave. Slovenský fond výtvarných umení bol pred rokom 1989 štátnou organizáciou poverenou spravovať celú agendu výtvarnej tvorby. Jednotlivé archívne dokumenty boli podľa zoznamov Slovenského fondu výtvarných umení postupne prenášané a ukladané v Slovenskom národnom archíve v Bratislave. V Slovenskom národnom archíve sa nám podarilo dohľadať v zložke Slovenského fondu výtvarných umení č. 29467 základný spisový materiál, pod č. 74 – Scenár stálej expozície Slovenského národného povstania v Múzeu Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, Autor: J. Guzi, J. Zelina / rok 1964, pod č. 77 – Pamätník Slovenského

² MAJLINGOVÁ, Zuzana, Mo(nu)menty zdieľanej pamäti – Rekonštrukcia prvej expozície Múzea SNP, *Vlna*, č.85.ročník 22, 2020, Bratislava, s. 82 - 97

národného povstania Banská Bystrica – scenár expozície, Autor: J. Trachta / rok 1969, pod č. 131, Plastiky pre pamätník Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici / rok 1969, na základe ktorého sme sa pokúsili podobu pôvodnej prvej expozície z roku 1969 rekonštruovať. Menšia časť materiálov, predovšetkým fotografická dokumentácia, je uložená aj v archívnom fonde Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, ako aj v depozitári tejto inštitúcie. Zachovaná fotografická dokumentácia expozície Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania z roku 1969 slúžila, ako základný komparatívny materiál k textovým zložkám zachovaným v Slovenskom národnom archíve. Na základe vzájomného porovnávania týchto zdrojov bolo možné čiastočne overiť, či a do akej miery bola podoba expozície realizovaná v súlade s jej predlohou – technickým scenárom dohľadaným v Slovenskom národnom archíve. Ďalší materiál bol objavený v archíve Slovenského filmového ústavu (SFÚ). V zložke: Ctibor Kováč: Audiovizuálny program pre Pamätník SNP, Bratislava, október 1970, Ctibor Kováč: Audiovizuálny program pre Pamätník SNP, Bratislava, november 1973. V oboch prípadoch boli zachované pôvodné scenáre expozícií. Ďalší archívny materiál vizuálneho charakteru sa nachádzal v doposiaľ nespracovanom a nevidovanom súbore diapozitívov z projekcií AVS systémov v archíve Múzea Slovenského národného povstania, ktoré sme získali na nahliadnutie. Komparáciou pôvodného scenára expozícií z archívu Slovenského filmového ústavu s časťou zachovaných diapozitívov z archívu Múzea Slovenského národného povstania bolo možné expozíciu z roku 1974 čiastočne rekonštruovať a pochopiť jej charakter a štruktúru. Rekonštrukcia a priblíženie podoby expozície z roku 1974 tvorí jadro predkladanej práce. V úvode textu sa pokúšame priblížiť problematiku komplexnejšie a to na pozadí monumentálnej tvorby venovanej Slovenskému národnému povstaniu pre rok 1989. Na priblíženie širšieho dobového kontextu a kultúrnej praxe, prostredníctvom prípadovej štúdie z územia mesta Banská Bystrica – historického centra Povstania, dokladáme komplexne a na konkrétnych príkladoch aj vývoj výtvarných foriem monumentálnych realizácií pomníkov a pamätníkov venovaných Slovenskému národnému povstaniu s poukázaním na odlišnosti ich výtvarných reprezentácií, kvalitu a ich vývoj od 50. rokov až do obdobia normalizácie, práve vo vzťahu k európsky rešpektovanému Pamätníku – Múzeu Slovenského národného povstania od Dušana Kuzmu a Jozefa Jankoviča, ktorý spoločne so sledovanými expozíciami a súsoším Obete varujú tvoria fokus skúmania.

Pomníky a pamätníky Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici z obdobia rokov 1945 – 1989

Pomníky a pamätníky venované Slovenskému národnému povstaniu realizované v Československu po nástupe komunistického režimu boli vytvorené na pozadí komplexného vzťahu medzi štátnou mocou a umením. Vtedajšia kultúrna politika a historiografia presadzovala teleologické chápanie šťastnej socialistickej budúcnosti, na ktorej počiatku bolo práve Povstanie. Ideológia štátneho socializmu venovala monumentálnej tvorbe spojenej s pietnym pripomínaním a oslavami Slovenského národného povstania mimoriadnu až mýtotočnú pozornosť. V súdobej literatúre sa udáva, že v Stredoslovenskom kraji sa koncom 70. rokov 20. storočia nachádzalo viac ako 960 povstaleckých pamiatok.³ Tvorbu pomníkov a pamätníkov usmerňovali vyhlášky a zákony. Priebeh ich realizácie až po slávnostné odhalenie dozorovala ideologická komisia príslušného orgánu komunistickej strany.

Verejný priestor mesta Banská Bystrica – historického centra antifašistického odboja, bol po roku 1945 najvýznamnejšie definovaný práve monumentálnou tvorbou venovanou téme Slovenského národného povstania v rámci celého Československa. V Banskej Bystrici sa každoročne organizovali celoštátne masové oslavy. Pri príležitosti okrúhlych výročí boli verejnosti sprístupňované nové pomníky a pamätníky, pri ktorých sa počas osláv organizovali pietne spomienky a kladenia vencov. Slúžili aj ako miesta stretnutí politických elít a medzinárodných návštev spriatelovaných krajín na čele so Sovietskym zväzom. Organizovali sa pri nich slávnostné kultúrne programy aj skladania sľubov iskričiek. Zachované monumenty boli realizované v rôznych etapách štátneho socializmu a poukazujú na rozdielne kontexty, v ktorých boli tieto diela vytvorené a to na pozadí rôznych súčasne existujúcich koncepcií umenia, ich paralelných pozícií a sporov. Reflexia týchto diel preto predpokladala kladenie otázok. Ako tieto diela komunikujú a komunikovali so súčasníkmi? Čo reprezentovali a stále reprezentujú? Čie záujmy stelesňovali a stelesňujú? Koho majú osloviť a čo mu majú odkázať?

Spočiatku boli pomníky a pamätníky na území Banskej Bystrice realizované na autentických miestach, ktoré sa viazali priamo k vojnovým udalostiam a ich obetiam.

³Dôstojne oslávime 29.výročie SNP. Stretnutie na pamätných miestach. Pravda, roč. 54, 1973, 20.8., č. 197B, s.2

Pamätník padlým vojakom Sovietskej a rumunskej armády (1945) na námestí Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici bol postavený pár mesiacov po vojne, na mieste, kde boli pôvodne pochovaní sovietsky a rumunskí vojaci, ktorí padli pri oslobodzovaní mesta. *Pamätníky obetiam Slovenského národného povstania v Kremničke (1947) a Nemeckej (1959 - 1960)* boli umiestnené v blízkosti najväčších masových vojnových hrobov, kde boli zavraždené stovky mužov, žien a detí. Menšie figurálne pomníky boli vsadené na prirodzene vyvýšené plochy okrajov prírodného terénu a zelene, tak aby dominovali pohľadovým osiam uličného členenia mesta a organicky dotvárali prostredie – *Partizán (1964)*, *Boj pokračuje v horách - Ústup do hôr (1969)*, *Zvíťazili (1969)*. *Pamätník pomoci Sovietskeho Zväzu Slovenskému národnému povstaniu pri Badíne (1975)*. Ikonickou dominantou mesta a najvýznamnejšou, medzinárodne rešpektovanou pamiatkou sa stala monumentálna architektúra *Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania (1969)*, ktorý bol situovaný na základe urbanistickej súťaže na zlome terénu prepájajúcom historické jadro mesta s novou modernou štvrťou, vybudovanou po skončení vojny. Pamätník reprezentuje progresívne tendencie umenia a architektúry, spojené s kultúrnym uvoľnením režimu a okupáciou zmarenou snahou o demokratizačné procesy v Československu, ktoré vrcholili v druhej polovici 60. rokov 20. storočia. V 70. a 80. rokoch 20. storočia sledujeme zapojenie pomníkov do odlišných typologických modelov prostredia mesta. Často susedia s novo vybudovanými rýchlostnými komunikáciami a pripomínajú monumentálne, „výtvarene dotvorené cestné míľniky“ - *Plastiky k 35. výročiu Slovenského národného povstania (1981)*, *Odkaz Slovenského národného povstania nášmu radostnému dnešku (1984)*. Tieto realizácie sú pre peších fyzicky neprístupné a až kuriózne odporujú pamätnej funkcii. Vypovedajú o pragmatickom úpadku a ideovom vyprázdnení poslednej fázy štátneho socializmu, ktorá sa počas normalizácie prejavovala v celej spoločnosti, oficiálnu monumentálnu tvorbu nevyvíjajúc.

Pamätníky Slovenského národného povstanie viazané k vojnovým udalostiam

Pamätník padlým vojakom Sovietskej a rumunskej armády od Samuela Vajnšteina bol realizovaný už v roku 1945 na Námestí SNP v Banskej Bystrici. Čierny obelisk dominuje spodnej časti námestia a bol postavený podľa návrhu poručíka červenej armády nad hrobmi padlých vojakov sovietskej a rumunskej armády, ktorí oslobodzovali mesto. Výstavba sa začala takmer okamžite po oslobodení a slávnostné odhalenie prebehlo

už 24. júna 1945. Stavbu realizovala banskobystriická firma Horn a mesto sa zaviazalo, že sa bude o pomník natrvalo starať. Pôvodne bolo v blízkosti obelisku pochovaných niekoľko desiatok padlých vojakov, ich telá boli však neskôr presunuté na vojenský cintorín do Zvolena. Podobné pomníky postupujúca sovietska armáda budovala po celej Európe, čo súviselo s premyslenou teritoriálnou stratégiou komunistickej propagandy. Všetky takto realizované pomníkové objekty boli výrazne označené symbolmi strany, hviezdou, kosákom, kladivom a nápismi v azbuke. Účasť iných krajín na oslobodení miest bola v nápisochoch na pomníkoch zámerne opomenutá. Manifestačné oslavy SNP sa v 50. a 60. rokoch 20. storočia konávali práve na námestí SNP a obelisk bol dôležitým miestom ritualizovaných úkonov spomínania, hoci sa primárne viazal k inej vojnovnej udalosti, čo malo podporovať ideológiou deformovanú verziu o Povstaní vedenom len komunistami a partizánmi.

Pamätník padlým vojakom Sovietskej a rumunskej armády, Samuel Vajnštein. Foto: Ján Viazanička

Pamätník obetiam Slovenského národného povstania v Kremničke od Dušana Jurkoviča bol realizovaný v roku 1947 v Kremničke. V Kremničke bolo zavraždených viac ako 700 ľudí zatknutých po potlačení Povstania. Medzi obeťami boli zajatí povstaleckí vojaci, partizáni, ilegálni pracovníci, príslušníci zahraničných misíí a rasovo prenasledovaní občania židovského a rómskeho pôvodu. Po vojne priamo na mieste masového vraždenia postavili pamätník podľa návrhu Dušana Jurkoviča. Pamätník je umiestnený na úpätí svahu v kamenej ohrade. Tvorí ho pyramidálny pylón s trojicou spätých krížov. Vyznačuje sa dôslednou prácou s proporciami a dôstojným, kultivovaným výrazom. Areál bol v deväťdesiatych rokoch doplnený pamätníkom židovských obetí vojny – Menora, od architekta Juraja Arieha Fatrana. Jurkovičov návrh nadväzuje na jeho staršie motívy, ktoré použil v Haliči pri cintorínoch prvej svetovej vojny. Na dobových fotografiách je zachytené, že Jurkovičom pôvodne navrhnutý kríž na vrchole pylónu bol v päťdesiatych rokoch nahradený päť cípov hviezdou, symbolom komunistickej strany a týmto nepôvodným doplnkom prispôsobený požiadavkám režimu.

Pamätník obetiam Slovenského národného povstania v Kremničke, Dušan Jurkovič. Foto: Ján Viazanička

Pamätník obetiam Slovenského národného povstania v Nemeckej od autorov Mariána Beluša, Alexandra Béla, Eduarda Stančíka, Alexandra Viku, Kláry Pataky bol realizovaný v rokoch 1959 – 1960 v Nemeckej v modernejšom výraze, v období nastupujúceho politického a kultúrneho uvoľnenia. Nemeckí vojaci v januári 1945 zavraždili a vo vápenke v Nemeckej spálili do 900 ľudí. Obeťami masových hromadných popráv boli príslušníci Povstania, ich rodinní príbuzní, sympatizanti a rasovo prenasledovaní občania. Na pamiatku obetí, priamo na mieste vraždenia bol vybudovaný pietny areál, ktorý navrhla trojica mladých architektov. Pamätník tvorí objekt pôvodnej vápenky v blízkosti ktorej sa nachádza plošina so štylizovaným plameňom vysokým 12 metrov z bieleho betónu od sochára Alexandra Viku. Pred plameň je umiestnené figurálne sochárske dielo od Kláry Pataky. Zobrazuje kľachiacu ženu v beznádejnom geste s rozpaženými rukami. Pamätník sa vyznačuje nevtieravou a vyváženou symbolikou úsporných tvarov, podporenou primeranou expresivitou sochárskeho stvárnenia.

Pamätník obetiam Slovenského národného povstania v Nemeckej, Marián Beluša, Alexander Béla, Eduard Stančíka, Alexandra Vika, Klára Pataky. Foto: Ján Viazanička

Pomníky Slovenského národného povstania ako dotvorenie prostredia mesta

Pomník Partizán od Karola Dúbravského bol realizovaný v roku 1964 pri Železničnej stanici – Mesto Banská Bystrica v nástupnom priestore na Urpín, v centrálnej zóne mesta. Socha partizána bola osadená na starší mohutný podstavec a segmentovú pieskovcovú platformu pri príležitosti 20. výročia osláv Slovenského národného povstania. Monumentálne sochárske stvárnenie Partizána vychádza zo staršieho návrhu z päťdesiatych rokov a je kanonickou ukážkou tvorby v štýle socialistického realizmu. Zobrazuje idealizovanú postavu mladého muža v nadživotnej veľkosti, v heroickom postoji so zbraňou v ruke. Cieľom takto stvárnenej figúry bolo pôsobiť na masy a kolektívne vedomie. V súlade s ideológiou režimu pomník podporoval mýtus o hrdinskom a statočnom partizánovi, vďaka ktorému sa mohla budovať nová socialistická spoločnosť.

Pomník Partizán, Karol Dúbravský. Foto: Ján Viazanička

Pomník Ústup do hôr - Boj pokračuje v horách od Jána Hučka bol realizovaný v roku 1969 na Železničnej stanici Ul'anka. Mnohofigurálna scéna súsošia je vysekaná z jedného bloku kameňa a komponovaná na pohľad zo všetkých strán. Vyznačuje sa popisnosťou, no kompaktnosťou spracovania komplikovaného námetu. Zachytáva

skupinu až siedmych postáv. Vojaci v dlhých plášťoch nesú na nosítkach, položených na pleciah, zraneného druha a ustupujú do hôr. V rade medzi kráčajúcimi mužmi nájdeme aj dve ženské postavy. Jedna z nich má k hrudi privinuté dieťa. Návrh k tomuto súsošiu vznikol ešte v 50. rokoch, v štýle socialistického realizmu. Komorná bronzová verzia pôvodného diela bola prevedená v monumentálnej mierke až v roku 1969 pri príležitosti 25. výročia SNP, kedy bol aj pozmenený názov práce. Pomenovanie Ústup do hôr upravili na heroickejšie pôsobiaci Boj pokračuje v horách.

Pomník Ústup do hôr - Boj pokračuje v horách, Ján Hučko. Foto: Ján Viazanička

Súsošie Zvíťazili od Pavla Tótha bolo realizované v roku 1969, na ulici Československej armády 9. Dielo Pavla Tótha bolo realizované súbežne s výstavbou Pamätníka - Múzea Slovenského národného povstania a malo výtvarne dotvárať areál priľahlého parku. Umiestnené bolo v jeho severovýchodnom okraji, pred budovu školy Vojenského gymnázia Slovenského národného povstania. Moderne stvárnené dielo bolo vytvorené v uvoľnenej kultúrnej atmosfére záveru 60. rokov 20. storočia. Figurálne súsošie zobrazuje skupinu vojakov, kde traja vo víťaznom, spontánnom geste vyhadzujú štvrtého spolubojovníka nad hlavu. Plastika je komponovaná na pohľady zo všetkých strán a spôsob spracovania námetu víťazstva, ako prirodzeného, radostného

gesta patrí k ojedinelým v rámci dobového monumentálneho slovenského sochárstva, ktoré uprednostňovalo oficiálnejšie poňaté, frontálne strohé kompozície.

Pomník Zvítazili, Pavol Tóth. Foto: Ján Viazanička

Pomník Partizán od Jozef Högera bol realizovaný v roku 1982 na ulici Okružná 19 v Banskej Bystrici. Pomník vznikol na dotvorenie prostredia v okolí novovybudovaného, okresného sídla policajného zboru. Sochár Jozef Höger komponoval prácu ako plochú stélu z holého betónu vytiahnutú do výšky. Stéla na ktorú umiestnil vystupujúci figurálny reliéf nadväzuje na rytmické členenie fasády budovy. Postava partizána je zobrazená z profilu, v nadživotnej veľkosti. Práca je doplnená o kovový nápis s rokom vypuknutia Povstania a symbolom päť cípej hviezdy, ktorá bola počas normalizácie v pomníkových realizáciách venovaných Povstaniu ideologickými komisiami schvaľujúcimi návrhy opäť vyžadovaná a povinná podobne ako v päťdesiatych rokoch.

Pomník Partizán, Jozef Höger. Foto: Ján Viazanička

Pomníky ako cestné míľniky

Plastiky k 35. výročiu Slovenského národného povstania od Mikuláša Palka, Pavla Reka, Jiřího Rommera boli realizované v roku 1981. Betónové reliéfné plastiky k 35. výročiu Slovenského národného povstania vytvoril sochár Mikuláš Palko v spolupráci s architektmi Pavlom Rekom a Jiřím Rommerom. Plastiky boli osadené pri vstupoch do mesta Banská Bystrica pod obcou Badín a nad obcami Kostiviarska, Jakub, Uľanka. Nachádzajú sa v blízkosti štyroch rôznych úsekov rýchlostnej komunikácie, ktorej výstavba prebiehala v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Vytvorené sú z vysokých panelových stien, tvarovaných z pohľadového betónu a zoskupených do lineárnych kompozícií. Jednotlivé bloky sú šablónovite dekorované vhlbenými reliéfmi. Geometricky štylizované figurálne zobrazenia reliéfov zachytávajú rozpočybované postavy v dlhých plášťoch a dynamických gestách so zbraňami nad hlavami. Výtvarné prevedenie zodpovedá normalizačnému prispôsobeniu sa autora vtedajšej kultúrnej politike. V prípade týchto plastiek bola ideológiou presadzovaná dominantná úloha komunistckej strany v Povstaní, demonštrovaná opäť zvýraznenou päť cípov hviezdou.

Plastiky k 35. výročiu Slovenského národného povstania, Mikuláš Palko, Pavla Rek, Jiří Rommer. Foto: Ján Viazanička

Pamätník pomoci Sovietskeho Zväzu Slovenskému národnému povstaniu od Eduarda Stančíka, Alexandra Viku bol realizovaný v roku 1975 v Badíne. Sochár Alexander Vika v spolupráci s architektom Eduardom Stančíkom vytvorili pamätník symbolizujúci letecký most medzi Sovietskym zväzom a centrom povstania. Realizácia bola osadená na betónovej platni na vyvýšenom území neďaleko obce Badín (dnes časť Banskej Bystrice) a je dobre vnímateľná zo širokého okolia. Umiestnenie má pripomínať blízkosť letiska Tri duby, ktoré zohralo počas Povstania dôležitú úlohu. Pamätník tvoria mohutné konštrukcie krídlomito vytiahnuté do strán. Architektúra pripomína zadnú časť lietadla a je vyhotovená z moderných materiálov nerezu a hydronálie v hladkom prevedení. Nosné prvky sú prepojené tromi vysokými platňami s figurálnym reliéfom. Strnulo a schemtický stvárnené motívy mali vyjadriť pozitívny vzťah civilného obyvateľstva k Sovietskym vojakom. Figurálne scény boli v dobovej tlači pomenované ako „Vítanie v Badíne“, „Bojová výprava“, „Po boji“.

Pamätník pomoci Sovietskeho Zväzu Slovenskému národnému povstaniu, Eduard Stančík, Alexander Vika. Foto: Ján Viazanička.

Pomník *Odkaz Slovenského národného povstania nášmu radostnému dnešku od Ladislava Beráka*, Ondrej Liptáka, Ľudovíta Kupkoviča bol realizovaný v roku 1984 pri ceste R1 od Zvolena do Banskej Bystrice. Práca bola špeciálne vytvorená k oslavám okrúhleho 40. výročia SNP pri vstupe do mesta Banská Bystrica v blízkosti rýchlostnej cesty. Sochu mladej ženy s rozpaženými rukami vítajúceho gesta vytvoril Ladislav Berák z medeného plechu. Umiestnená je na štrnásťmetrovom zvlhnom betónovom pylóne, odliatom podľa návrhu sochára Ondreja Liptáka. Súčasťou výtvarnej realizácie sú aj mohutné betónové črepníky na kvety od architekta Ľudovíta Kupkoviča. Ide o posledný pomník Povstaniu realizovaný na území mesta v období štátneho socializmu. V resignovanej spoločenskej atmosfére neskorej normalizácie ho miestni obyvatelia posmešne nazývali „Litvajka“, podľa komunistickej političky Eleny Litvajovej, ktorá v Národnom zhromaždení ČSSR zastupovala Stredoslovenský kraj a udržala sa vo vysokých funkciách od päťdesiatych rokov až do nežnej revolúcie.

Pomník *Odkaz Slovenského národného povstania nášmu radostnému dnešku*, Ladislav Berák, Ondrej Lipták, Ľudovít Kupkovič. Foto : Ján Viazanička

Pamätník – Múzeum Slovenského národného povstania

Pamätník – Múzeum Slovenského národného povstania od Dušana Kuzmu a Jozefa Jankoviča bol realizovaný v rokoch 1965 – 1970. Architekt Dušan Kuzma sa pri koncipovaní definitívnej podoby skulpturálnej formy monumentálneho Pamätníka Slovenského národného povstania, ktorý je zároveň múzeom spojil so sochárom Jozefom Jankovičom. Objekt je založený na pôsobení holého betónu z ktorého sú sformované dva mohutné škrupinové segmenty s expozíciami protifašistického povstania v interiéri. Jankovičove sugestívne súsošie *Obete varujú* je umiestnené v štrbine medzi preseknutými časťami betónovej hmoty a svojou expresivitou sa stalo akcentom celej stavby. Súsošie vytvorené v období spoločenského a kultúrneho uvoľnenia, reprezentuje príklad slobodného umeleckého prejavu, formujúceho sa na pozadí vtedy aktuálnych medzinárodných podnetov z oblasti novej figurácie, l'art brut a filozofie existencializmu. Nadčasové dielo, apelujúce na nevinnosť ľudských obetí sa aj obsahovo zásadne oslobodzuje od režimom preferovaných koncepcií, uprednostňujúcich idealizované formy vojakov či partizánov, zobrazovaných

schematicky a s heroizujúcim pátosom. Pamätník bol slávnostne otvorený 28.8. 1969, v predvečer osláv 25. výročia SNP. V roku 1972 bolo súsošie *Obete varujú* z Pamätníka SNP odstránené pretože nevyhovovalo nastupujúcemu normalizačnému režimu. V roku 1974, pri príležitosti 30. výročia SNP bolo umiestnené v obci Kalište, vypálenej počas vojny. Na pôvodné miesto bolo vrátené až v roku 2004.⁴

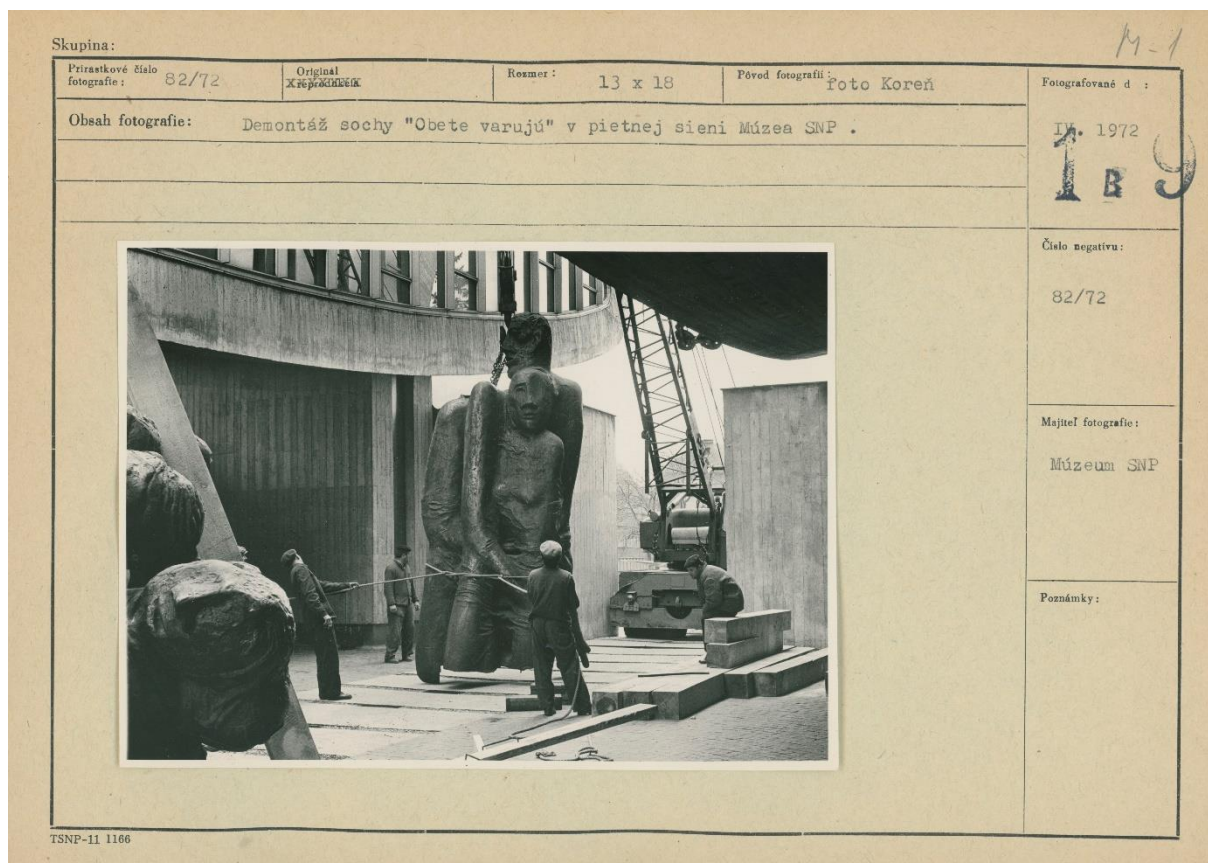

Pamätník – Múzeum Slovenského národného povstania. Dušan Kuzma a Jozef Jankovič. Foto: Ján Viazanička

Pamätník s ústredným súsoším *Obete varujú* a tiež prvá expozícia Múzea Slovenského národného povstania, sprístupnená verejnosti 29. augusta 1969 sú príkladom priblíženia jedného z dôležitých prejavov umenia a myslenia, ktoré v kontexte demokratizačných procesov socialistického Československa, už od polovice 60. rokov 20. storočia vstupovalo do verejného a sociálneho priestoru krajiny a bolo násilne prerušené vplyvom politických premien, ktoré mali dopad na odstránenie súsošia, ako aj na krátke trvanie prvej avantgardnej expozície z roku 1969, jej odstránenie a premenu v období normalizácie.⁵

⁴ SNOPKO, Ladislav a kolektív. 2024. *Obete varujú. Paralelné príbeh.* Orman spol., s.r.o. ISBN 80-968773-6-4

⁵ 10. decembra 1970 schválil Ústredný výbor KSČ dokument „Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti od XIII. Zjazdu KSČ“. Dokument popisoval a interpretoval udalosti Pražskej jari a vpád vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Autori „poučenia“ konštatovali, že Československo sa od januára 1968 nachádzalo v kríze

Demontáž súsošia Obete varujú v pietnej sieni Múzea SNP, 1972 . Foto: Archív Múzea SNP.

Expozícia bola v mnohých oblastiach - múzejnej, umeleckej, technickej a spôsobom vyjadrovania i komunikácie s návštevníkom ojedinelou výtvarne chápanou múzejnou expozíciou v stredoeurópskom priestore. Z rozhodnutia normalizačných komisí bola expozícia už koncom roka 1969 zmenená a výtvarné stvárnenie len nedávno otvorenej expozície z múzea natrvalo odstránené.⁶

Expozícia nebola postavená len na prezentácii zbierkových muzeálnych predmetov viažucich sa k histórii Slovenského národného povstania, ale aj na pôsobení originálov výtvarných a filmových diel, ktoré tvorili dôležitý rámec k vnímaniu zásadnej historickej udalosti, novodobých dejín Slovenska. Prvá stála expozícia v Pamätníku - Múzeu Slovenského národného povstania bola výnimočná po stránke obsahovej, technickej, aj po stránke prezentovaného umeleckého stvárnenia. Gros

a vpád vojsk Varšavskej zmluvy bol „internacionálnou - bratskou pomocou“. Postupným odstraňovaním predstaviteľov a výdobytkov obrodného demokratizačného procesu začalo v ČSSR obdobie normalizácie. Pozri: Za socialistické umenie, Slovenský spisovateľ, Bratislava, r. 1972.

⁶ BABUŠÍKOVÁ, Tatiana. *História múzea. Štatút stanovuje úlohy múzea, určuje predmet záujmu jeho činnosti a jeho pôsobnosť*. Dostupné na webovej stránke Múzea Slovenského národného povstania: <http://www.muzeumsnp.sk/muzeum-snp/historia-muzea/>

expozície tvorili, v tom čase v múzejníctve ojedinelé, audiovizuálne programy (AVS), štyri experimentálne filmové projekcie a výtvarné diela.⁷

Príprava prvej experimentálnej a avantgardnej expozície prebiehala niekoľko rokov a vedecká rada zložená z historikov Múzea Slovenského národného povstania odovzdala odbornú - muzeálnu časť scenára už v roku v roku 1967. Odborní zamestnanci pracovali na koncepcii muzeálnej časti expozície v spoločenskej atmosfére postupného kultúrneho uvoľňovania a zároveň morálnej krízy komunistického režimu, od ktorého vtedajšie osobnosti historickej vedy požadovali prístup k slobodnému bádaniu a objektívnu interpretáciu dejín. Išlo o obdobie, kedy historici verejne apelovali na prehodnotenie skresľovaných dejín, sprístupnenie všetkých prameňov a dokumentov a na právo slobodne o výsledkoch výskumu informovať verejnosť. „Na konferencii k 20. výročiu Slovenského národného povstania v Smoleniciach (8. – 10. jún 1964), na ktorej sa okrem komunistickej špičky Alexandra Dubčeka a Vasila Biľaka zúčastnili aj Gustáv Husák, Ladislav Novomeský, Jozef Jablonický, Ľubomír Lipták a ďalší sa začala „rehabilitácia“ Slovenského národného povstania, ktorá mala v tejto dobe niekoľko významov. Na jednej strane išlo o symbol národného odporu voči fašizmu, o návrat k hodnotám vlastnej histórie, tak dôležitých pri budovaní národného vedomia ďalších generácií. Išlo však aj o morálnu podporu v 50. rokoch prenasledovaných účastníkov Slovenského národného povstania, bojujúcich za svoju občiansku a ľudskú rehabilitáciu.“⁸

Ján Trachta, ktorý navrhol technickému a literárnemu scenáru prvej expozície Pamätníka - Múzea Slovenského národného povstania konečnú podobu, pracoval s materiálom pripraveným od historikov múzea, no hneď v úvode technického scenára uvádza, že sa rozhodol redukovat' prezentáciu historického materiálu a rozšíriť expozíciu tematicky i fakticky o výtvarné diela a filmové projekcie, „*ktoré mali byť v tom – ktorom priestore či poschodí vrcholom expozície, pretože nechce diváka nechávať bezradného v záplave dokumentov a iných materiálov, ktoré návštevník z množstva vystavovaného materiálu často nepostrehne*“.⁹ Jeho ambíciou bolo pracovať

⁷ MAJLINGOVÁ, Zuzana, Mo(nu)menty zdieľanej pamäti – Rekonštrukcia prvej expozície Múzea SNP, Vlna, č.85.ročník 22, 2020, Bratislava, s. 82 - 97

⁸ LONDÁKOVÁ, Elena. 2015. *Slovenská kultúra v rokoch 1968 -1970*. Historický ústav SAV - Veda. Bratislava. ISBN 978-80-224-1460-9

⁹ Slovenský národný archív. č. 29467, č. 77, Pamätník Slovenského národného povstania Banská Bystrica – scenár expozície, Autor: J. Trachta – rok 1969, s. 2

predovšetkým s hodnotou umeleckého účinku prezentovaných filmových projekcií a výtvarných diel na návštevníka. Jednotlivé architektúry projekčných stien audiovizuálnych systémov, navrhnuté architektom Ivan Salayom boli veľkorysé. V obidvoch častiach pavilónov aj s nainštalovanými výtvarnými dielami, zaberali veľkú časť výstavnej plochy a muzeálna časť expozície prezentovaná vo vitrínach a na paneloch sa rozkladala na proporčne menšom území, čo bolo expozícii neskôr zásadne vyčítané. Taktiež obsah filmových projekcií bol považovaný za nežiadúci a hodnotený ako samoúčelná atrakcia, „*ktorá nedostatočne spĺňa svoj účel a stojí sama o sebe*“¹⁰. Jej obsahom mala byť do budúcnosti predovšetkým prezentácia historických faktov a to s dôrazom na „*význam revolučných snáh slovenského ľudu v jeho boji za lepšiu zajtrašok*“¹¹. Tento propagandistický, argument sa v dohľadaných archívnych dokumentoch od 70. rokov 20. storočia, postupne stáva najčastejšie používanou floskulou a hlavným sloganom i programom znormalizovanej muzeálnej rétoriky Múzea Slovenského národného povstania.

V znamení normalizácie. Príprava novej expozície k 30. výročiu Slovenského národného povstania.

Po rýchлом odstránení pôvodnej na umeleckom účinku postavenej prvej avantgardnej expozície už koncom roka 1969, zostalo v Múzeu len torzo pôvodného expozičného návrhu. Projekčné steny pre AVS systémy boli nanovo navrhnuté, no výtvarné diela, ktoré boli súčasťou expozície neboli presunuté ani do depozitárov múzea ako zbierkové predmety a zachovali sa len vo fotografickej archívnej dokumentácii, pravdepodobne boli natrvalo odstránené a presunuté na neznáme miesto, alebo zničené¹². Všetky AVS systémy mali byť dočasne nahradené novými projekciami s hlavnou témou „Oslava 50. výročia ustanovenia Komunistickej strany Československa.“ Projekcie mali byť pripravené v priebehu nasledujúceho roka 1970 a sprístupnené verejnosti už 29. augusta 1971 pri príležitosti oficiálnych osláv

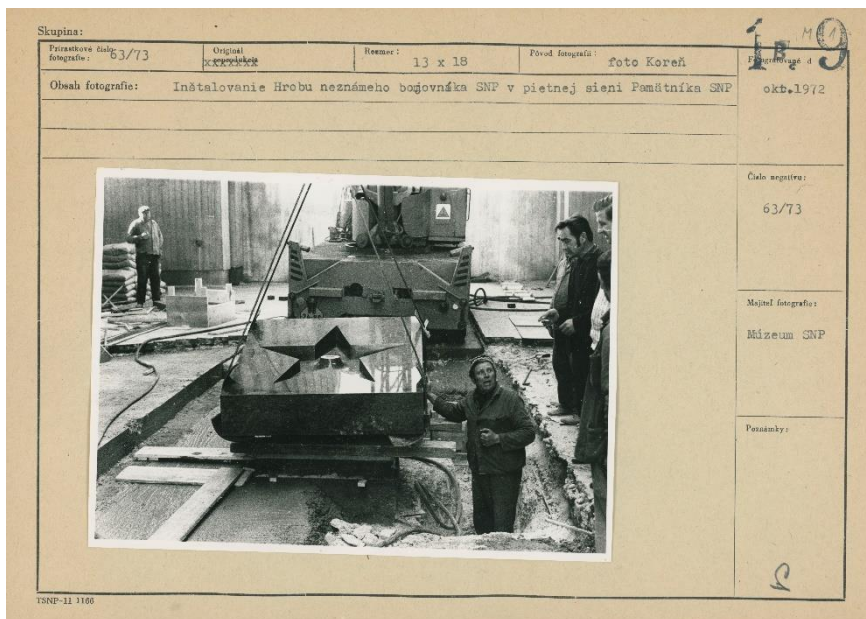
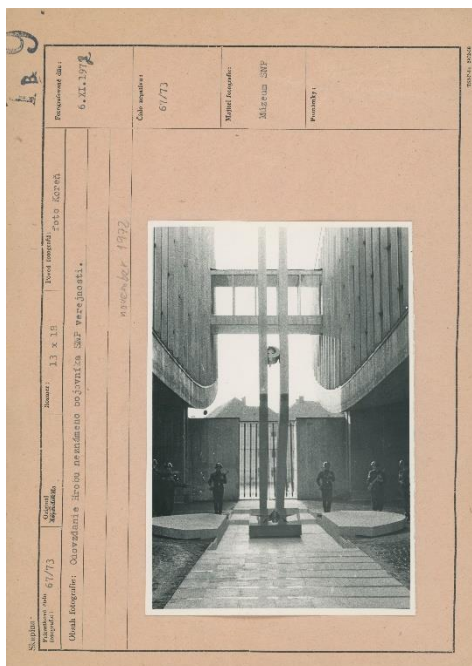
¹⁰ Technický scenár k expozícii Pamätníka – Múzea SNP v B. Bystrici k 30. výročiu SNP, Milan Rybecký, december 1973. Uložené v Archíve Múzea Slovenského národného povstania. B. Bystrici.

¹¹ Správa o príprave budovania nových expozícií Múzea SNP v Banskej Bystrici, ktorú schválilo a prerokovalo PÚV KSS v októbri 1973. Uložené v Archíve Múzea Slovenského národného povstania.

¹² Pozri: Archív Múzea Slovenského národného povstania. Archívna zložka: Fotografie k expozícii Múzea Slovenského národného povstania, 1969.

Slovenského národného povstania. Išlo u účelové propagandistické spojenie dvoch historických skutočností s cieľom opätovného návratu k interpretácii dejín Slovenského národného povstania, ako vedeného len komunistami za pomoci Sovietskeho zväzu, spojenej so skresľovanou historiografiou budovanou v 50. rokoch 20. storočia. Scenár k tejto náhradnej expozícii, ktorej cieľom bolo podobne ako v 50. rokoch 20. storočia pripísať zásadnú úlohu pri organizovaní a realizácii Povstania výlučne Komunistickej strane a Sovietskemu zväzu, odovzdal scenárista a režisér AVS projekcií Ctibor Kováč už v októbri 1970 na schválenie jednotlivým komisiám¹³. O čosi neskôr 10 – 11.12. 1970 bol na zasadnutí Ústredného výboru Komunistickej strany Československa prijatý dokument *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti*, čím sa oficiálne začalo obdobie tzv. normalizácie. O dva roky neskôr, bola spoločnosť po celoštátnych previerkach, dôsledne „očistená“ od nežiadúcich demokratizačných síl a na II. Zjazde zväzu slovenských výtvarných umelcov (2. 11. 1972) boli ešte osobitne ostro kritizované umelecké aktivity niektorých výtvarných umelcov a ich diela označené ako škodlivé socialistickému umeniu. Niektorí umelci a teoretici umenia boli zo zväzu vylúčení, medzi nimi aj Jozef Jankovič autor súsošia Obete varujú, ktoré bolo z Pamätníka - Múzea Slovenského národného povstania v tom čase odstránené a presunuté do skladu zo stavebným materiálom v obci Horné Pršany neďaleko Banskej Bystrice a voľný priestor po súsoší v štrbine medzi oboma časťami skulpturálnej formy Pamätníka nahradený novovybudovaným „hrobom neznámeho bojovníka s plameňom večného ohňa a zvýraznenými symbolmi päťcípnej hviezdy.“ V tom istom roku sa začala aj práca na príprave novej už „znormalizovanej“ expozície Pamätníka - Múzea Slovenského národného povstania.

¹³ Pozri : Archív SFÚ, Zložka Ctibor Kováč: Audiovizuálny program pre Pamätník SNP, Bratislava, október 1970.

Inštalovanie hrobu neznámeho bojovníka SNP v pietnej sieni, 1972. Foto: Archív Múzeum Slovenského národného povstania.

S prípravou nových muzeálnych expozícií sa oficiálne začalo v roku 1972. Pracovníkmi Múzea SNP bolo spracované libreto – historická časť scenára a v priebehu roku 1973 ideový a technický scenár expozície, ktoré boli posúdené Ústavom marxizmu – leninizmu ÚV KSS, Historickým ústavom SAV, Ústavom dejín európskych socialistických krajín, Vojenským historickým ústavom, Slovenskou archívnu správou v Bratislave a ďalšími jednotlivcami – historikmi odboja. Okrem toho bol scenár oponovaný 28. septembra 1973 na porade v Banskej Bystrici za účasti

zástupcov stranických a štátnych orgánov. Dňa 10. októbra 1973 bol výsledok posudzovania scenára ako aj ďalší postup prípravy novej expozície prejednaný a schválený Kolégiom ministra kultúry SSR. Správu o stave príprav expozície schválilo 6. novembra 1973 aj Predsedníctvo KV KSS. Na základe rozsiahlych schvalovacích procesov ideového scenára bol spracovaný technický scenár expozície a súčasne s ním aj scenár audiovizuálneho programu expozície - AVS, ktorý bol schválený 8. januára 1974. Celkové koncepčné poňatie, tematické a priestorové riešenie, vecno dokumentárny materiál a návrh architektonického riešenia boli schválené 14. februára 1974 a predložené investorovi, ktorý ich akceptoval v plnom rozsahu.¹⁴

Autorom historickej časti scenára tejto expozície bol Milan Rybecký, ústredný riaditeľ Ústrednej správy múzeí a galérií v Bratislave. Generálnym projektantom architektonicko – umeleckého riešenia Dušan Kuzma. Autorom graficko – výtvarnej časti expozície Milan Veselý. Režisérom a scenáristom „multivízných projekcií“, teda AVS projekcií Ctibor Kováč. Expozíciu realizovalo Výstavníctvo, n. p. Bratislava a technickú časť AVS projekcií projektoval Ondrej Majer v realizácii Meopta, n.p. Kino – oddelenie v Bratislave.¹⁵

Pamätník – Múzeum Slovenského národného povstania plánovali nové expozície odovzdať verejnosti v rámci osláv 30. výročia Povstania, 29. augusta 1974. Aj tento termín musel byť odsúhlasený Ministerstvom kultúry a príslušnými orgánmi strany. Od 1. apríla 1974 bolo Múzeum pre verejnosť uzavreté a sprístupnilo sa k rekonštrukcii niektorých priestorov a strechy. Súbežne s tým sa realizovali expozície. 1. augusta boli verejnosti sprístupnené I. a II. program AVS projekcií a vecno – dokumnetárna časť expozície. Inštalovanie III. programu AVS projekcií si vyžiadalo rozsiahle rekonštrukčné práce v kinosále Múzea. Z toho dôvodu bol III. program AVS projekcií sprístupnený verejnosti až 27. augusta 1974.¹⁶

¹⁴ Pozri: Archív Múzeum SNP, Stanovisko k obsahovému zameraniu nových expozícií v Pamätníku – Múzeu SNP, 27.2.1975, s. 1

¹⁵ Pozri: Archív Múzeum SNP, Stanovisko k obsahovému zameraniu nových expozícií v Pamätníku – Múzeu SNP, 27.2.1975, s. 3

¹⁶ Pozri: Archív Múzeum SNP, Stanovisko k obsahovému zameraniu nových expozícií v Pamätníku – Múzeu SNP, 27.2.1975, s. 7

Výstavný panel v expozícii Múzea – Slovenského národného povstania, 1974. Foto: Archív Múzeum – Slovenského národného povstania.

V hodnotiacej správe nových expozícií z roku 1975 sa dočítame: „ Sme presvedčení, že nová expozícia oproti minulej, dáva návštevníkovi plnšiu predstavu o mieste, význame a priebehu Povstania na pozadí druhej svetovej vojny a v priamej súvislosti s oslobodzovacou misiou Sovietskej armády. Autori expozície uplatnili najnovšie poznatky našej i sovietskej historiografie národnooslobodzovacieho boja druhej svetovej vojny a uplatnili ich nielen v scenároch, ale aj v samotnej expozícii. Svedčí o tom aj jej tematické členenie, ktoré akceptuje predovšetkým:

- a) Vedúcu a rozhodujúcu úlohu KSS, a to nielen v začiatkoch nášho národnooslobodzovacieho boja, ale aj v období politickej a vojenskej prípravy a priebehu Slovenského národného povstania.
- b) Slovenské národné povstanie nielen ako národné, ako začiatok našej národnej a demokratickej revolúcie, ale aj ako medzinárodný čin s výraznými znakmi proletárskeho internacionalizmu.

- c) Všestrannú pomoc Sovietskeho zväzu Slovenskému národnému povstaniu a národnooslobodzovaciemu hnutiu u nás vôbec.¹⁷

V hodnotiacej správe Múzea z roku 1976 sa tiež dočítame: „Skutočnosť pozitívneho hodnotenia expozície konštatovali pri jej prehliadke 28.8. 1974 aj súdruh Gustáv Husák, generálny tajomník ÚV KSČ a súdruh Jozef Lenárt, prvý tajomník ÚV KSS, ktorí vysoko hodnotili celú expozíciu, pričom za mimoriadny politický prínos a modernú formu názornej agitácie, dôležitú najmä pri výchove mladej generácie, považujú AVS - audiovizuálne projekcie multivizuálnych programov.¹⁸

Audiovizuálne projekcie - AVS / multivízia normalizačnej expozície

Expozícia sprístupnená v roku 1974 pozostávala z dvoch navzájom sa dopĺňajúcich častí, ktoré boli umiestnené v obidvoch skulptúrach Pamätníka. Vecno – dokumentárna časť, tvorená muzeálnymi predmetmi viažucimi sa k histórii Povstania bola doplnená o tri nové projekcie AVS, ktoré tvorili umeleckú rovinu prehliadky múzea. Oproti predchádzajúcej expozícii bola však umelecká časť redukovaná,

¹⁷ Pozri: Archív Múzeum SNP, Stanovisko k obsahovému zameraniu nových expozícií v Pamätníku – Múzeu SNP, 17.11.1976, s. 8

¹⁸ AVS - Audiovizuálne systémy / polyekran a diapolyekran. Audiovizuálne systémy pripravené pre expozíciu Múzea Slovenského národného povstania, využívali tzv. systém polyekran s diapolyekranom. Polyekran a diapolyekran bol originálny československý premietací systém s viac spoločne ovládanými projektormi filmov a diaprojektormi diapozitívov s viacerými plátnami a mnohokanálovým zvukom. Obrazy tvoriace polyekran a diapolyekran mohli byť premietané staticky alebo kineticky, alebo obidvoma spôsobmi súčasne. Jednotlivé časti premietaných obrazov mohli byť v polyekrane umiestnené v jednej rovine, alebo vo viacerých rovinách priestoru. V jednej rovine mohol jeden obraz tvoriť viac dielčích obrazov, alebo mohol mať každý dielčí obraz svoj vlastný obsah. Pre zosilnenie účinku mohli byť jednotlivé dielčie obrazy, prípadne celá sústava uvedená do pohybu a tým sa vytváralo nové priestorové usporiadanie. Použitím špeciálneho materiálu premietacieho plátna, ktoré mohlo byť súčasne priepustné aj reflexné mohla byť realizovaná predná aj zadná projekcia. Celý postup bol ovládaný elektronickým programom. V pamäti počítača boli uložené všetky úkony, spúšťanie a zastavovanie projektorov, magnetofónových pásov aj osvetlenia sály, ktoré fungovali na jedno tlačítko. Audiovizuálny multiprojekčný systém vyvinutý na báze polyekranu a diapolyekranu sa stal v 60. rokoch mimoriadne populárnym na celom svete a reprezentoval progresívny trend experimentovania v oblasti filmu a divadla a položil základy multimediálneho a intermediálneho umenia. Polyekran vznikol z iniciatívy scenáristov a režisérov Alfréda a Emila Radoka, architekta a scénografa Josefa Svobodu, RNDr. Jaroslava Pechara a pracovníkov Výskumného ústavu zvukovej, obrazovej a reprodukčnej techniky v Prahe. Prvýkrát bol uvedený na výstave Expo 58 v Bruseli v projekte *Laterna magica*. Mimoriadne finančne nákladná realizácia AVS pre muzeálnu expozíciu Pamätníka Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, svedčí o veľkom spoločenskom záujme, ktorý bol expozícii zo strany vtedajšieho štátu venovaný. Pozri: MALÝ, Svatopluk, PROCHÁZKA, Martin, ZAPLETAL, Mirek. 2010. *Vznik rozvoj a ústup multivizuálnych programov. Laterna magika a polyekrany*. Nakladatelství AMU v Prahe. ISBN 978 – 80 – 73 31 -183 -4, s. 8.

pôvodné modernisticky budované, rozsiahle projekčné steny boli nahradené novými, čím sa zvýšila výstavná plocha v prospech muzeálnej časti o 100%.¹⁹

Námet a scenár k AVS projekciám vytvoril režisér Ctibor Kováč. Hlavným dramaturgom bol Štefan Malíček. Zvuk k filmovým projekciám pripravil Milan Némethy, strih Gita Eleková, kameranmi boli Jozef Grussman a Milan Milo. Výtvarnú časť k zostaveniu reprodukcí diapolyekránov mal na starosti kameraman - výtvarník Jozef Grossman, hudbu skomponoval Tibor Andrašovan, vedúci výroby bol Vojtech Mladý. Technický projekt a povelový systém k spusteniu AVS pripravil Andrej Majer.

V úvode scenáru k AVS uvádza Ctibor Kováč hlavné ideové zámery filmových projekcií a diaprojekcií, ktoré si stanovil nasledovne:

- A. Rozhodujúce dejinné pôsobenie ideí marxizmu-leninizmu, politická a organizátorská sieť KSCĽ a KSS.
- B. Rozhodujúca politická a vojenská pomoc a krvou spečatené bratstvo so Sovietskym zväzom.
- C. Historická úloha robotníckej triedy a širokých ľudových mäs.
- D. Historická spätosť dvoch najbližších národov, Čechov a Slovákov.
- E. Proletársky internacionalizmus v boji proti spoločnému nepriateľovi.
- F. Oživenie slávnych historických udalostí, ktoré nadobudne len vtedy aktívny zmysel, ak sa ich základné ideové aspekty kontinuálne spoja s úspechmi v budovaní socializmu, ktoré ako výslednica historických bojov ústia do súčasnosti, mohutne sa rozkošatenej v ideách a plánoch XIV. Zjazdu KSCĽ a rozvetvené smerujú do budúcnosti, pre život budúcich pokolení.²⁰

Jednotlivé scény AVS projekcií mali divákovi priblížiť historické udalosti Slovenského národného povstania v umelecko - propagandistickej skratke a dôraz mal byť kladený na tretiu AVS projekciu, ktorá mala osobitou poetikou vyjadriť kontinuitu ideí Slovenského národného povstania s dneškom a budúcnosťou.

¹⁹ Pozri: Archív Múzeum SNP, Stanovisko k obsahovému zameraniu nových expozícií v Pamätníku – Múzeu SNP, s. 9

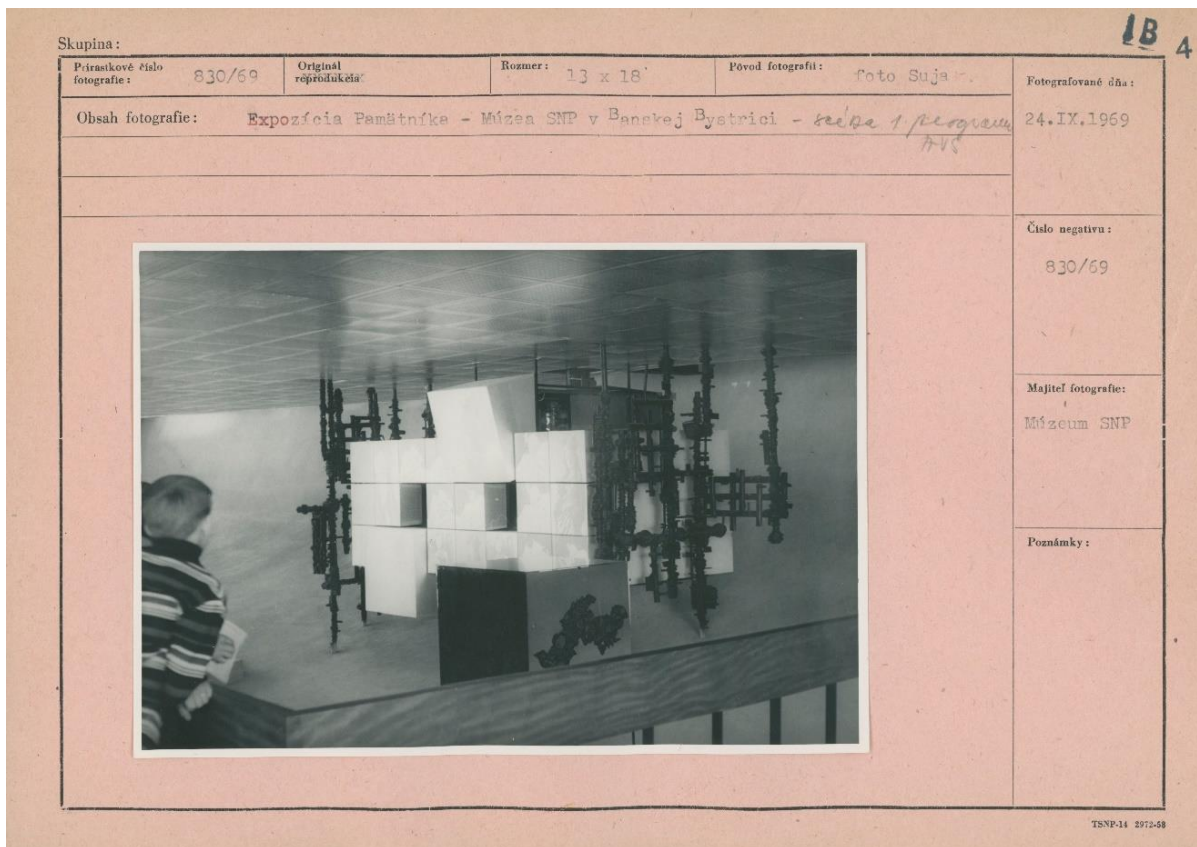
²⁰ Pozri : Archív SFÚ, Zložka Ctibor Kováč: Audiovizuálne scény pre Pamätník- múzeum SNP v Banskej Bystrici, Bratislava, november 1973, s. 2

Pravý pavilón. Severná skulptúra. Prvý program AVS. AVS 1/ 1974

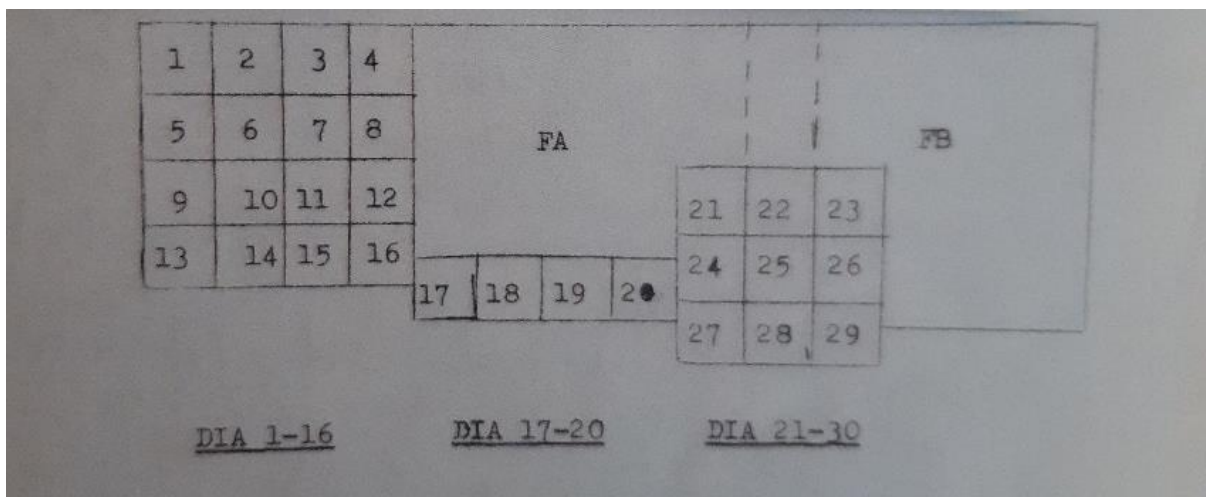
Prvý program AVS bol umiestnený v mulde pravej skulptúry. V rovnakom priestore ako v pôvodnej expozícii z roku 1969. Projekčná stena pre tento program bola situovaná na prvom podlaží, kam návštevník vychádzal schodiskom z vestibulu.

V pôvodnej expozícii z roku 1969 bol AVS 1 / 1969 zostavený z architektúry projekčnej steny, ktorá bola vystavaná z geometrických útvarov dvadsiatich plátien v tvare štvorcov s rozmermi 50 x 50 cm a dvoch väčších plátien s rozmermi 100 x 100 cm. (obr. č.1), ktorých kubusová hmota bola vysunutá z profilu, pričom horný bol naklonený smerom k divákov. Celková dĺžka architektúry zaberala 450 cm a mala výšku 250 cm. Zároveň bola vkomponovaná do plastiky. Plátna s menším rozmerom boli použité na premietanie diazitivov a väčšie plátna slúžili na premietanie farebného filmu v hornej časti a čiernobieleho filmu v spodnej časti optickej sústavy s dĺžkou trvania cca. 5. minút. Samotná architektúra projekčnej steny bola kombinovaná s plastikou Jaroslava Košiča, predstaviteľa progresívnej umeleckej skupiny Bratislavské konfrontácie. Plastika prostredníctvom rôznych nepravidelností, hrčovitých výstupkov, perforácií, narúšajúcich obrysy monochrómovej hmoty, nadobúdala expresívny výraz, ktorý vyvažoval chladnú neutralitu modernistickej skladby architektúry projekčnej steny.

Architektúra projekčnej steny AVS 1 navrhnutá v roku 1974 už nepočítala s doplnením o umeleckú realizáciu a tvorili ju len jednoduché panely rozložené v geometrickej skladbe. Dve plochy panelov boli určené na filmové projekcie na priloženom nákrese označené ako schéma FA a FB. Plocha na premietanie diazitivov bola včlenená do filmového obrazu a vytvárala mierne horizontálny oblúk s priestorom 30 plôch diazitivov na priloženom nákrese označená ako schéma DIA 1-16, DIA 17 – 20, DIA 21 -30. Divák vstupujúci do expozície bol situovaný v polovici schodiska, keď sa v priestore rozozvučala hudba špeciálne skomponovaná Tiborom Andrašovanom, ktorú nahral filmový symfonický orchester. Kompozícia skladby mala vychádzať z motívov piesne „Aká si mi krásna“, variovať s dramatickými údermi bicích nástrojov, ako predzvesť utrpenia a hrôzy, kombinovane s motívom husitského chorálu a s motívmi skladby „Má vlast“, reprezentujúcej odboj.

Expozícia Pamätníka – Múzea SNP v Banskej Bystrici z roku 1969. Architektúra Prvého audiovizuálneho systému včlenená do plastiky Jaroslava Kočiša. Foto: Archív Múzeum SNP.

Expozícia Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici z roku 1974. Schéma prvej scény audiovizuálneho systému. Foto: Archív SFÚ.

AVS 1/1974 sa skladala z piatich filmových obrazov kombinovaných s diaprojekciami. Téma prvého obrazu s názvom *Krásna bieda a utrpenie ľudu, boj za právo na život* sa venovala zobrazeniu prírodných krás Slovenskej krajiny v kombinácii s maľbami s tematikou sociálno – spoločenského zamerania. Filmy - FA a FB v jednotlivých

obrazoch scenára mali tlmočiť nasledovné posolstvo: „ Impozantná krása slovenskej prírody, krajiny, v nej ľud so svojim umením. Do romantickej prírody preniká motív neuveriteľne ťažkej práce chudobného roľníka, biedy drevorubačov, pltníkov, baníkov a fabrických robotníkov. Idylická krása sa mení na drámu. Nezamestnanosť, kríza, vystaňovalstvo, žobračky. KSČ organizuje proletariát, štrajky. Sociálne boje narastajú. Ľud je mocný a hrdý, v závere obrazu vyznieva monumentalita, neskrotná sila a krása krajiny a ľudu.“²¹ Ctibor Kováč režíroval pre AVS 1/1974 dva filmy, ktoré sa odohrávali v horách. Prvý film - FA zachytával panorámu bohato členenej krajiny stredného Slovenska s motívom Kráľovej hole. Kamera sa približovala do vnútra lesa, kde sa striedali obrazy drevorubačov pri práci so sekerami a ručnými píliami so zábermi na padajúce mohutné smrek. V druhom filme - FB boli použité zábery na Vysoké Tatry – bralá, končiare, hlboké doliny v kombinácii so zábermi na pltníkov, ktorí namáhavo vedú plť v prudkej rieke.

Archívny diapositív AVS 1 / 1974 – Fotografia krajiny. Archív Múzeum SNP.

²¹ Pozri : Archív SFÚ, Zložka Ctibor Kováč: Audiovizuálne scény pre Pamätník- múzeum SNP v Banskej Bystrici , Bratislava, november 1973, s. 12

Tieto filmové projekcie boli dopĺňané o projekcie diapozitívov s fotografiami slovenskej krajiny a maľbami Martina Benku zachytávajúcimi ľudí oblečených v pracovných ľudových odevoch v horskej krajine. Striedali sa s idealizujúcimi obrazmi maliara Jana Hálu, kde boli zachytené mnohopočetné scény vidieckych postáv, ľudí oblečených v sviatočných krojoch pri folklórnych zvykoch, obradoch a trávení voľného času pri tanci a ľudových hrách s dôrazom na pripomenutie ľudovej tvorivosti (v detailoch obrazy na výšivky kroja, ľudovú drevorezbu a podobne). Hudobný sprievod projekcií bol kombinovaný s recitovanou poéziou, rovnako oslavujúcou slovenskú krajinu a ľudovosť. Zvuk hovoreného slova uvádzal diváka aj do nasledujúcej témy filmu, zameranej na priblíženia biedy a zlého sociálneho postavenia spojeného s utrpením obyčajných ľudí. Idealizované pohľady na krajinné celky vystriedali v detailoch zábery „na upracované ruky namáhavo dvíhajúce batohy sena, ženy tkajúce na krosnách, ženy zapriahnuté do pluhu, biedne švíky polí, drevenice, žobrákov a invalidov, kamenisté hrudy zeme, podvyživené detské tváre“²². Idealizované postavy v krojoch od Jána Hálu a monumentalizované postavy roľníkov od Martina Benku vystriedali diaprojekcie s maľbami Gejzu Angyala, Edmunda Gwerka, Konštantína Bauera, Imra Weinerja Kráľa a ďalších predstaviteľov medzivojnovnej výtvarnej moderny expresívne zachytávajúcimi skôr mestskú societu spojenú s robotníckymi priemyselnými profesiami, perifériou, chudobou a sociálnou biedou. Následne bola celá projekcia sfarbená do červena a filmové scény - FA zachytávali demonštrujúce davy s transparentami, zásahy polície v detaile na zábery pušiek a bodákov : cit. : „ Výstrely buržoáznej moci, mŕtvi robotníci, krv, plačúce tváre, detaily sĺz a krvi...Pohreb obetí v Krompachoch a Košútoch“ ²³ V sprievodnom slove básnika, ktorý nahovoril herec Viliam Záborský sa mali recitovať verše referujúce k ideologickým témam komunistickej strany: cit.: „ O tragédiách, organizátorstve, Komunistickej strane, ideách Lenina, ktoré zocelovali proletárske masy vo viere v budúcnosť“.²⁴ Následne sa mali v diaprojekciách objaviť portréty Zápotockého, Švermu, Gottwalda, májové

²² Pozri : Archív SFÚ, Zložka Ctibor Kováč: Audiovizuálne scény pre Pamätník- múzeum SNP v Banskej Bystrici , Bratislava, november 1973, s. 14

²³ Pozri : Archív SFÚ, Zložka Ctibor Kováč: Audiovizuálne scény pre Pamätník- múzeum SNP v Banskej Bystrici , Bratislava, november 1973, s. 18

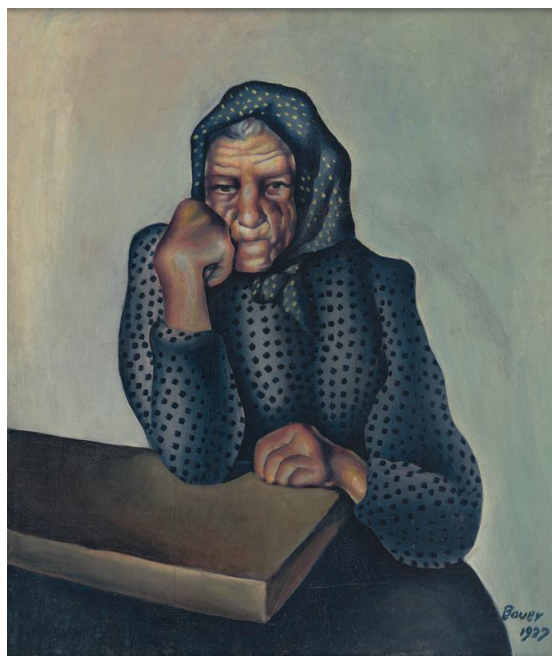
²⁴ Pozri : Archív SFÚ, Zložka Ctibor Kováč: Audiovizuálne scény pre Pamätník- múzeum SNP v Banskej Bystrici , Bratislava, november 1973, s. 19

robotnícke a politické sprievody, ktoré boli sprevádzané filmovým obrazom - FB so zábermi na panorámy po impozantnej kráse horskej prírody a mohutné bralá.

Martin Benka, *Drevorubači nad Saltinom*, 1931 Martin Benka, *Na pole*, 1934

Identifikované reprodukcie z archívnych diapozitívov AVS 1 / 1974. Archív Múzeum – Slovenského národného povstania. . Foto: webumenia. Diela zo zbierky SNG.

Imrich Weiner Král, *November*, 1962

Konštantín Bauer, *Starosť*, 1927

Identifikované reprodukcie z archívnych diapozitívov AVS 1 / 1974. Archív Múzeum – SNP.

Edmund Gwerk, *Veterná cesta*, 1928

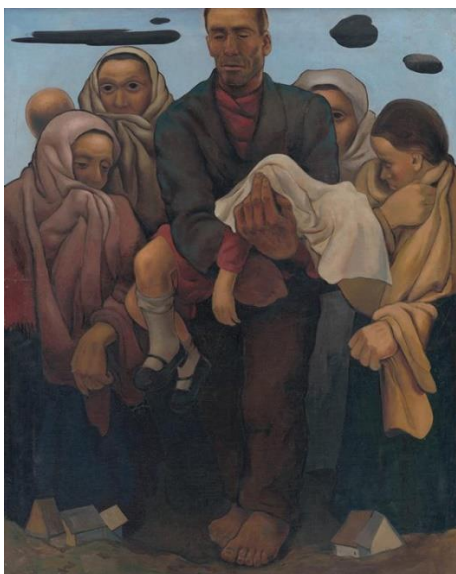
Gejza Angyal, *Baníci na halde*, 1934

Identifikované reprodukcie z archívnych diapozitívov AVS 1 / 1974. Archív Múzeum – SNP. Foto: webumenia. Diela zo zbierky SNG.

V diaprojekciách sa paralelne premietali výtvarné diela „oslavujúce prácu ľudu a prostého človeka“, folklórne hry detí oblečených v krojoch na Horehroní, veselé detské tváre, ľudové ornamenty a kvety v kontrapunkte so sociálnou fotografiou fotografiou krajiny.

Ján Hála, *Veselica vo Važci*, 1937 archívny diapozitív AVS 1 / 1974 . Archív Múzeum SNP

Imrich Weiner Král, *Protest*, 1937

Martin Benka, *Idúc na Poľanu*, 1950 - 51

Identifikované reprodukcie z archívnych diapozitívov AVS 1. Archív Múzeum – SNP. Foto: webumenia. Diela zo zbierky SNG.

Nasledoval druhý filmový obraz scény AVS1/1974 s názvom „*Fašizmus – ohrozenie republiky*“, ktorý sa tematicky zameriavala na nástup fašizmu v Európe a na Slovensku. Namiesto recitovanej poézie sa aj zvuková stopa zameriavala na stručné predstavenie historických udalostí. Film sprevádzala aj hudba. Filmová projekcia - FA sa zameriavala na zábery s Hitlerom, horiaci Ríšsky snem, zdvihnuté pravice, hákové kríže a pochody SS jednotiek. V kombinácii so zábermi na koncentračné tábory. Filmová projekcia - FB zachytávala talianske a španielske reálie, Mussoliniho s pochodmi talianskych fašistov a občiansku vojnu v Španielsku, Franka, pouličné boje a horiace mestá. Filmový obraz sa striedal s diaprojekciou, ktorá využívala výtvarné diela s protifašistickou tematikou, kombinované s detailom z reportážnych dobových fotografií. V koláži sa mal objaviť symbol čierneho vtáka s pazúrmí, mozaika obrazov zahŕňala hákové kríže, ostnaté drôty, beštialitu fašizmu a masy ľudí. Ďalšie projektované fotografie predstavovali antifašistov komunistickej strany v Nemecku (Thalman) s heslami nemeckej komunistickej strany a reprodukcie dobových protifašistických plagátov, španielskych dobrovoľníkov – interbrigadistov, heslá KSČ na pomoc Španielsku. Následne reprodukcie so zábermi na Sovietsky Zväz – Moskvu a Kremľ vo veľkom celku, Dimitrova a Gottwalda pri prejave na VII. Kongrese Komunistickej Internacionály s veľkou reprodukciou červenej hviezdy s kosákom a kladivom. Pochodujúce jednotky červenej armády v Moskve. Tretí filmový obraz niesol názov *Zrada a vojna*. Zameriaval sa na priblíženie Mníchovskej dohody,

rozpad Československa a vznik Slovenského štátu. Vo filmovej projekcii - FA a FB sa mali objavovať zábery na Mníchov, podpísanie dohody, Hitlera, Mussoliniho, Chamberleina, Doladieva, Ribbentropa a Ciana, demonštrácie v Československu, zabratie územia Sudet. Podpísanie Viedenskej arbitráže. Zabratie južných území Slovenska, vstup Hortyovského vojska. Okupácia Čiech a Moravy mala byť reprezentovaná vejúcou zástavou s hákovým krížom na Pražskom hrade. Na území Slovenska sa v záberoch objavovali Tiso, Tuka, Hitler, gardisti a zábery na Slovenský snem vyhlasujúci vznik Slovenského štátu. Následne v rýchlej montáži prepady Poľska, Dánka, Nórska, Belgicka, Holandska, Francúzska, Anglicka, Afriky, Juhoslávie, Grécka v záberoch na horiace mestá v závere s prepadom Sovietskeho zväzu. Zábery na vojnové besnenie a represálie. Masové nasadenie útočných zbraní, niečenie miest a utrpenie civilistov, koncentračné tábory. V diapozitívoch sa mala paralelne prezentovať mozaika hákových krížov a plačúcich tvár žien a detí, detaily na hraničné kamene, dvojkříže Hlinkovej gardy, Husov pomník pokrytý zástavami s hákovými krížmi. Výmena českých nápisov za nemecké, slovenských za maďarské. Projekcie Nemeckých propagandistických plagátov. V záverečnej scéne mal všetko zahaliť dym z ktorého mal vystúpiť nápis „Fašizmus rozosial po Európe smrť.“ a po nápisu mal nasledovať štvrtý filmový obraz s témou: *Protiúder Sovietskych armád, Odboj*. Filmové scény - FA a FB sa v tomto obraze zameriavali na Moskovské reálie a zimnú protiofenzívu Červenej armády. Následne v záberoch československé jednotky v Anglicku, partizánske akcie v Juhoslávii, Československé jednotky v Sovietskom zväze. Filmové zábery zo Stalingradskej bitky. V diaprojekciách boli použité najmä reprodukcie Sovietskych propagandistických plagátov a výtvarných diel – realistických malieb s motívmi heroizovania Veľkej vlasteneckej vojny, kombinované s pohľadmi na bezútešnú zimnú krajinu Slovenska, symboly kléru – náboženské procesie a fašizmu, HSL'S a Hlinkovej gardy s výcvikmi. V diaprojekciách sa mali dynamicky striedať gardistické dvojkříže, mreže, mreže a ruky, ilegálne letáky, hviezdy kosáky a kladivá, ilegálna tlač, mozaika portrétov členov ilegálneho vedenia KSČ, symbol SS a lebky, dobové vyhlášky o popravách, úryvky z ilegálnej tlače, letákov. Piaty záverečný obraz AVS 1 sa venoval téme: *Dozrieva čas*. Mal zachytiť národné oslobodzovacie antifašistické hnutia v Juhoslávii, Grécku, Bulharsku a postup Sovietskej armády. Piate ilegálne vedenie KSS a prípravu ozbrojeného povstania na Slovensku. Filmové projekcie - FA a FB sa zameriavali na zábery útokov Sovietskych armád, detaily zbraní, letectvo a tankové útoky. Oslobodzovanie Kyjeva a zábery na

Ľudí vítajúcich osloboditeľov na dedinách a v mestách. Vo filmových záberoch sa mali objaviť portréty K. Šmidkeho, G. Husáka, L. Novomeského za sprievodu hovoreného slova, ktoré malo zdôrazniť, ako Moskovské vedenie KSČ vyslala na Slovensko Karola Šmidkeho aby spoločne s G. Husákom a L. Novomeským vytvorili V. ilegálne vedenie komunistickej strany a podielali sa na príprave celonárodného ozbrojeného Povstania. Príchod Eduarda Beneša do Moskvy a podpísanie československo – sovietskej zmluvy o povojnovej spolupráci. V diaprojekciách sa mali zobraziť texty z dobovej tlače, text zmluvy z roku 1943 o spolupráci so Sovietskym zväzom, výtvarné diela s vojnovými motívmi. V sprievode hudby sa postupne všetky obrazy mali zatmieť.

Archívne diapozitívy AVS 1 / 1974. Foto: Archív Múzeum SNP.

AVS 1 pre Múzeum Slovenského národného povstania z roku 1974 vo filmových projekciách - FA a FB a diaprojekciách pracoval s rôznymi archívnymi zábermi, kde scenárista a režisér Ctibor Kováč využil pravdepodobne predovšetkým dobové filmové archívy, autentický spravodajský materiál a materiál hraných a dokumentárnych filmov domácej a sovietskej produkcie, reprodukcie dobovej tlače a reportážnych fotografií v kombinácii s výtvarnými dielami zo zbierok z múzeí a galérií na Slovensku ale aj zo Sovietskeho Zväzu. Pri konštruovaní filmového obrazu postupoval metódou strihového filmu. Významová rovina výpovede oboch filmových

projekcií bola postavená na skladobných princípoch a montáži materiálu rôzneho pôvodu.

Irakli Toidze. Dobové Sovietske plagáty. *Rodná vlasť volá!* 1941. Archívne diapozitívy AVS 1 / 1974

Viktor Koretsky. *Vojak Červenej armády, zachráň nás!* 1942. Archívne diapozitívy AVS 1 / 1974

Foto: Archív Múzeum SNP.

Projekcia AVS 1 v pôvodnej expozícii z roku 1969 bola realizovaná kombináciou využitia známych reprodukcí z dejín výtvarného umenia prostredníctvom diaprojekcií a dvoch samostatných inscenovaných filmových projekcií režiséra Pavla Blumenfelda, natočených podľa scenára Jána Trachtu, ktorý pracoval s ústrednou civilnou, nie vojenskou figúrou mladého muža. Film zachytával muža na pozadí prírodných

exteriérov v celkoch figúry, ale aj detailoch tváre. Civilná, skôr náladovo - reflexívna atmosféra filmových projekcií s postavou mladého muža a jeho konkrétnym subjektívnym príbehom človeka, sa odohrávala na pozadí „veľkého príbehu“ dejín kultúry, ktorá reprezentovala hodnoty celého ľudského spoločenstva. Prostredníctvom mozaiky najvýznamnejších diel svetového výtvarného umenia rôznej proveniencie vytvárala symbolický kultúrny a hodnotový kontext, pričom využívala dynamické striedanie abstrahovaného filmového obrazu s expresívnym výrazom reprodukcí výtvarných diel. Významne pracovala aj s využitím ikonografie kresťanského náboženstva, reprodukciami výtvarných diel stredoveku – drevených plastiek, madon, svätcov a najmä ukrižovania Krista, ako spirituálneho symbolu neheroického, pozemského utrpenia človeka.

Projekcia AVS 1 / 1969. Foto: Archív Múzeum SNP.

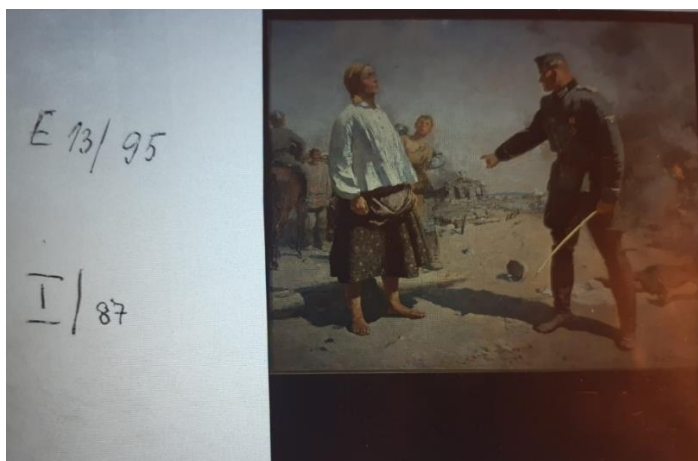
Projekcia AVS 1 / 1969. Foto: Archív Múzeum SNP.

Oproti tomu AVS 1 v normalizačnom prevedení pracovala s programovým propagandistickým akcentom opierajúcim sa o idealizované zábery ľudovej kultúry a umenia, využívala najmä reprodukcie malieb medzivojnovnej domácej moderny, monumentalizujúce „slovenského ľudový mýtus“ (Martin Benka, Jozef Hála) a opierala sa výlučne o lokálny kultúrny a sovietsky umelecký a propagandistický kontext. Zdôraznenie ľudskej subjektivity a individuality využité v existenciálne ladených a civilných filmových sekvenciách z roku 1969 bolo nahradené kolektívnymi a masovými scénami, v prospech zdôrazňovania medzivojnovného sociálneho utrpenia, témy, ktorá nemala so samotným Povstaním priamu väzbu, ale umožňovala prostredníctvom výtvarných diel a filmových obrazov propagandisticky zafixovať a navádzať diváka v prospech naratívu, ktorý sugestívne zdôrazňoval zdeformovanú interpretácie dejín a priebehu Povstania, ako *partizánskeho boja* umelo nadviazaného na „problém sociálneho útlaku“, teda *triedneho boja*, vedeného predovšetkým komunistami a to za pomoci Sovietskeho zväzu. Oproti expozícii z roku 1969 neboli využité v diaprojekciách žiadne výtvarné diela svetového „západného umenia“ ale len reprodukcie malieb a propagandistických plagátov s témou „Veľkej vlasteneckej vojny“ zapožičané z galérii zo Sovietskeho zväzu. Pri príprave expozície bola dokonca realizovaná služobná cesta do Moskvy a Leningradu, za účelom natáčania filmových

exteriérov a získania filmových archívnych záberov, tiež boli počas cesty uskutočnené prehliadky múzeí a galérií s cieľom výberu vhodných výtvarných diel, a následne zabezpečenia ich reprodukovania pre potreby ich spracovania na projekcie AVS / 1974, ktorý bol naplánovaný v počte až 300 kusov výtvarných diel .²⁵

Konstantin Yuon, *Vojenská prehliadka na Červenom námestí v Novembri 1941*.1949. Archív Múzeum SNP.

Sergej Gerasimov. *Matka partizána*. 1943. Archív Múzeum SNP.

²⁵ Pozri : Archív SFÚ, Zložka Ctibor Kováč: Audiovizuálne scény pre Pamätník- múzeum SNP v Banskej Bystrici , Bratislava, Rozpočet na služby v ZSSR, Bratislava 2.1. 1974.

Ľavý pavilón. Južná skulptúra. Druhý program AVS. AVS 2 / 1974

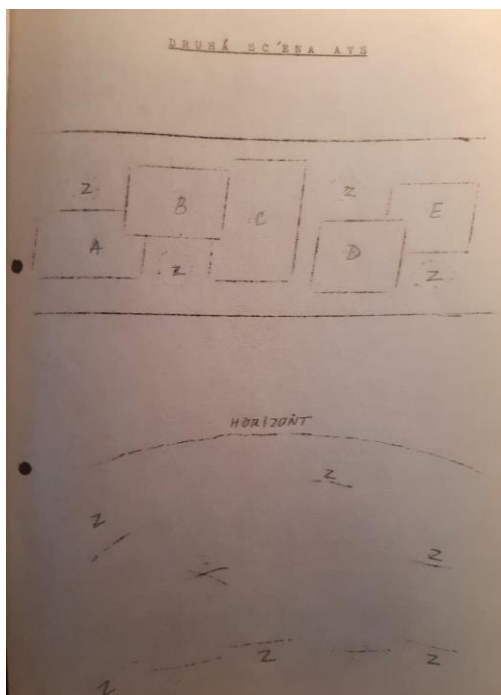
Program AVS 2 bol v roku 1974 umiestnený v ľavom pavilóne na druhom podlaží, v závere muzeálnej časti expozície. Program nadväzoval na tematickú vecno – obsahovú náplň expozície prezentovanú muzeálnymi predmetmi. Projekčná stena bola oproti roku 1969 priestorovo zredukovaná a scénograficky pretvorená.

Pre potreby premietania *programu AVS 2 v roku 1969* bola vytvorená, približne v strednom pásme priestoru druhého podlažia, veľkorozmerná, priestoru dominujúca architektúra projekčnej steny. Tvoril ju oblúk opornej steny, ktorý bol vybudovaný na princípe štylizovanej steny inšpirovanej princípom budovania drevenej ľudovej architektúry. Išlo o stenu postavenú elegantne, z kusov dreva rôznej hrúbky, pričom drevená guľatina bola opracovaná do roviny a pripomínala budovanie steny kameňom kladeným vo viacerých vrstvách, skôr menšej hrúbky. Štylizácia steny mala modernistický výraz a sofistikovaná inšpirácia ľudovou architektúrou bola zrejmá až pri podrobnejšom skúmaní. Impregnácia steny bola prevedená v tmavej farbe a tvorila podklad pre umiestnenie sústavy šiestich veľkorozmerných panelov bielej farby, 2 panely boli obdĺžnikového tvaru s rozmermi 400 x 180 cm a štyri panely v tvare štvorca s rozmermi 200 x 200 cm, ktoré slúžili ako projekčné plochy. Architektúra projekčnej plochy bola vybudovaná na modernistickom chápaní estetiky, harmonických princípoch neutrálneho geometrického pôsobenia, vyvážených proporciách a kontrastnej farebnosti, ktoré zohľadňovali priestorovú dispozíciu a najmä samotnú architektúru Pamätníka Slovenského národného povstania, na ktorú s rešpektom nadväzovala.

Scénický priestor AVS 2 bol v roku 1974 riešený v troch plánoch. V prvom pláne bolo v horizontálnej línii umiestnených päť premietacích kinoplôch, rôznych formátov, v nákrese označené ako A, B,C,D,E, ktoré mali reprodukovať hlavné obrazové dianie, premietalo sa na nich synchrónne päť filmov. Druhý plán tvorili štylizované konštrukcie, ktoré mali vytvárať dojem lesa, kmeňov a konárov po celej šírke scény na pozadí premietacích plôch. Medzi konštrukciami mali byť na niekoľkých miestach vložené zrkadlové plochy - v nákrese označené ako Z, na ktoré sa mal premietiť film a vytvárať priestorové efekty s rozličnými hĺbkami a divácku ilúziu, že dej filmu sa odohráva priamo v lese. V treťom pláne priamo na stene muldy malo byť navrhnuté špeciálne osvetlenie, ktoré sa stmievalo a rozsvetcovalo v synchróne s filmovým obrazom v rôznych farebných variantoch - v nákrese označené ako horizont.

Expozícia Pamätníka – Múzea SNP. Architektúra projekčnej steny AVS 2 / 1969. Foto: Archív Múzeum SNP.

Expozícia Pamätníka – Múzea SNP. Nákras projekčnej steny AVS / 1974. Foto: Archív Slovenský filmový ústav.

AVS 2 v roku 1974 sa tematicky zameriaval na vypuknutie Povstania 29.8.1944., až do ústupu povstalcov do hôr. Skladal sa z piatich tematických obrazov. V prvom obraze sa projekcie zameriavali na zachytenie nočných scén a organizovania

povstania. Scéna sa spúšťala za sprievodu hudby, kde zneli partizánske piesne. Filmové zábery využívali najmä pohľady do vnútra lesa, na tmavú nočnú oblohu po ktorej sa spúšťajú padáky, pohľady na partizánov pri ohníčkoch na stráži, zábery na signálne ohne a vybaľovanie zbraní. V hovorenom sprievodnom slove sa mal objaviť komentár „... o príchode skúsených partizánskych veliteľoch Sovietskych a našich, vycvičených v ZSSR“²⁶ Popri lesných panorámach sa mali objaviť portréty veliteľských skupín zo Sovietskeho zväzu / Veličkov, Jektorov, Lach, Čarnogurov, Bielik, Kalina, Valjanskij, Ušiak ... /. Obraz mali dopĺňať scény zachytávajúce pomoc domáceho obyvateľstva, vynášanie proviantu a zbraní do hôr. Filmové projekcie mali v mozaike dopĺňať diapropjektie s výtvarnými dielami - maľbami domácich slovenských umelcov zachytávajúcich partizánsku a povstaleckú tematiku.

Ján Mudroch, Partizánka na stráži, 1954

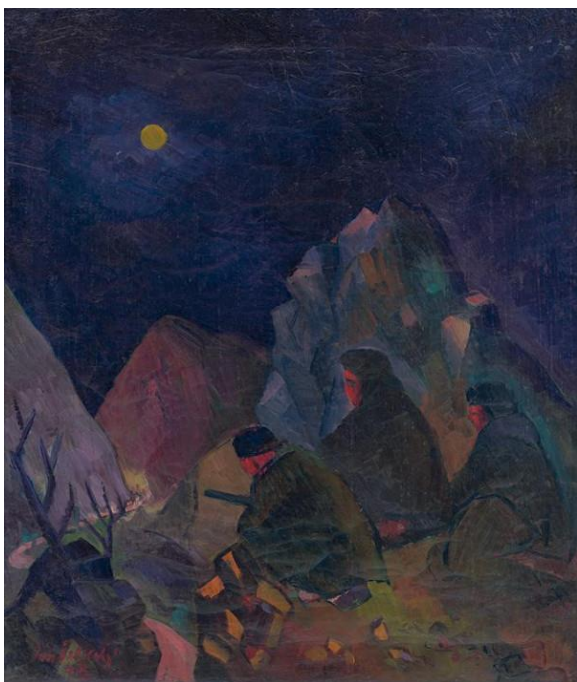

Mária Medvecká, Partizánska mať, 1959 -60

Foto: webumenia. Diela v zbierke SNG.

Identifikované reprodukcie z archívnych diapozitívov AVS 2 / 1974. Archív Múzeum – Slovenského národného povstania.

²⁶ Pozri : Archív SFÚ, Zložka Ctibor Kováč: Audiovizuálne scény pre Pamätník- múzeum SNP v Banskej Bystrici , Bratislava, november 1973, s. 54

Ján Želibský, Partizánska hliadka, 1948. Foto: webumenia. Dielo v zbierke SNG.

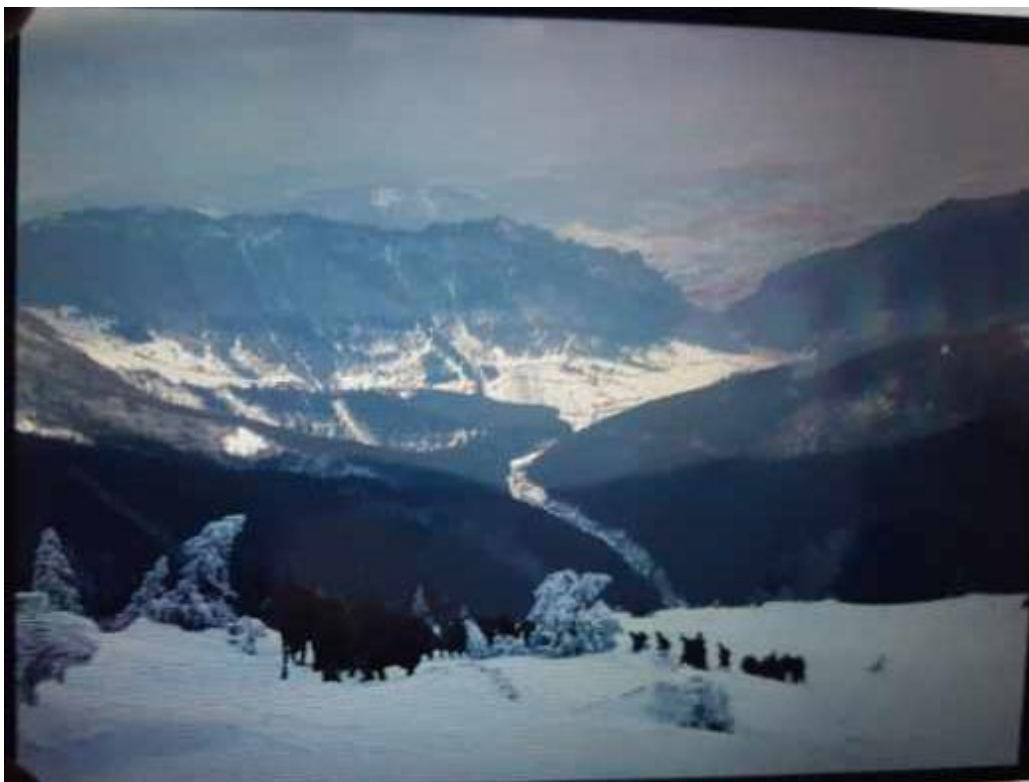
Július Balogh, Nástup do SNP, 1953. Foto: webumenia. Dielo v zbierke SNG.

Identifikované reprodukcie z archívnych diapozitívov AVS 2 / 1974. Archív Múzeum – Slovenského národného povstania.

František Nový. *Prechod partizánskej brigády cez front. Odpočinok na ceste z Magurky cez Chabenec, 1945*

AVS 2 / 1974. Foto: webumenia. Dielo v zbierke SNG.

Archívny diapozitív AVS 2 / 1974. Archív Múzeum SNP.

Archívny diazopozitív AVS 2 / 1974. Archív Múzeum SNP.

Archívny diazopozitív AVS 2 / 1974. Archív Múzeum SNP.

Osvetlenie, ktoré bolo súčasťou scénografie pracovalo s tromi farbami československej trikolóry - bielou, modrou a červenou. Druhý obraz sa zameriaval na samotné vypuknutie Povstania v Banskej Bystrici, mobilizáciu a vstup Hitlerovská vojska na územie Slovenska. V tomto obraze boli využité dobové dokumenty ako Deklarácia SNR, povstalecká tlač, letáky. Zrkadlové plochy sa mali využívať efektne na projekcie červenej vlajky, päťcípej hviezdy a kosáka s kladivom. Filmové scény mali byť dynamické plné explózií a bojov a detailných záberov na zbrane. Striedané so zábermi na pohreb partizána, vojakov nesúcich truhlu, plačúce matky a pohreby v horách, čerstvé hroby a „smutnú jeseň“. Tretí obraz hovoril o internacionálnej pomoci v Povstaní a Dukelskej operácii. Vo filmových projekciách zachytával ťažké boje v teréne. V štvrtom obraze bol zachytený pád Banskej Bystrice, bombardovanie mesta, budovanie protitankových prekážok, horiace domy, vypálené dediny, trosky, spáleniská, jesenné hory a partizánske ohne, prehliadku SS oddielov na námestí Banskej Bystrice, pochodovanie oddielov Hlinkovej gardy a vyznamenávanie nemeckých vojakov prezidentom Tisom, masové vraždenie a hroby v Nemeckej a Kremničke. V diaprojekciách boli využívané dobové reportážne fotografie a výtvarné diela. Posledný piaty obraz sa odohrával v zimných exteriéroch, zachytával ústup do hôr, partizánske boje a oslobodzovanie územia útokmi Sovietskych armád. Filmové projekcie sa mali striedať s montážami fotografií prírodných scenérií s pohľadmi na panorámu slovenských hôr a jarných riek, v záverečnej scéne sa mal objaviť detail – výtvarné dielo symbolizujúce víťazstvo sovietskej armády.

Estetika a dej projekcií AVS 3 / 1969, ktoré mali zahŕňať vypuknutie Slovenského národného povstania sa nezameriavali na podrobné zachytávanie bojových operácií v horách, tak expresívne a dramaticky ako to môžeme vidieť pri rekonštruovaní AVS 2 / 1974. V roku 1969 tvorcovia filmu bojové scény len naznačovali a to prostredníctvom symbolického vizuálneho jazyka a bojovým scénam sa úplne vyhli. Filmová situácia sa odohrávala predovšetkým v prostredí bližšie nedefinovanej horskej krajiny a pri posúvaní filmového deja sofistikovane pracovala s vizuálnymi prvkami ľudovej kultúry. Celkový obraz udalostí od vypuknutia až po potlačenie Slovenského národného povstania nezachytával heroický obraz dejín, naopak, pracoval s univerzálnymi symbolmi života a smrti, či už zachytením premeny ročných období ako kolobehu zrodu a zániku v prírode alebo vizuálnou predmetnou

asociáciou. Tvorcovia využívali napríklad tvarovú podobnosť. Smrtiaci vojenský granát vo filmových záberoch nenápadne vkladali do slamenej misky s vajíčkami ako symbolom života. Rovnako v záberoch využívali abstrahovanie obrazu, keď sa vojenské zbrane objavovali zachytené len v rôznych štruktúrach a predmetných detailoch. Vo filmových scénach s horiacimi drevenicami a zasneženými cintorínmi s krížmi zdôrazňovali utrpenie civilného obyvateľstva.

AVS 3 / 1969. Foto: Archív Múzeum Slovenského národného povstania.

AVS 3 / 1969. Foto: Archív Múzeum Slovenského národného povstania.

Oproti AVS 2 / 1974, projekcie AVS 3 v roku 1969 vôbec nepracovali s diaprojekciami výtvarných diel s povstaleckou tematikou, tak ako to bolo použité v období normalizácie, len s dobovými archívnymi fotografiami ktoré v estetickej jednote kombinovali s filmovým jazykom.

Práve na posilnenie ideologického rozmeru účinku projekcií boli v roku 1974 využité postupy odkazujúce dokonca na kultúrnu prax a prevádzku „kodifikovanú“ v 50. rokoch 20. storočia. Z identifikácie a analýzy viac ako 60 zachovaných diapozitívov reprodukcí výtvarných diel použitých pri projekciách AVS/ 1974 zachytávajúcej obraz Slovenského národného povstania v tvorbe domácich autorov vyplýva, že dramaturg výtvarnej časti AVS 2 / 1974 projekcií pri výbere diel prevdepodobne použil vtedy dobovo známu výpravnú publikáciu *Slovenské národné povstanie vo výtvarnom umení* z roku 1955, ktorá bola výstupom z výstavy organizovanej Zväzom výtvarných umelcov k 10. výročiu SNP v roku 1955 a na ktorej bolo prezentovaných viac ako 257 zozbieraných diel s povstaleckou témou.²⁷ Tiež sa tvorcovia filmových projekcií a diaprojekcií v roku 1974 zamerali na dramatické zdôrazňovanie akčných bojových scén, posilnené fotografickými zábermi na početné bojové explózie a významne využívali aj zábery na povstalecké vatry a ohnčky, ktoré sa od 50. rokov v kultúrnej praxi zaužívali ako jeden z dôležitých motívov povstaleckej ikonografie , nielen vo voľnej výtvarnej tvorbe ale najmä propagandistickej estetike dobového dizajnu. V záverečných scénach viazaných na priebeh samotného Povstania využívali projekcie predovšetkým výtvarné diela sovietskej proveniencie s heroickými scénami – najmä maľby s témou Veľkej vlastneneckej vojny a dobové sovietske propagandistické plagáty.

Kinosála. Tretí program AVS 3 / 1974.

Tretí program AVS bol v roku 1974 umiestnený do priestoru zrekonštruovanej kinosály múzea. Oproti tomu v roku 1969 bol posledný program AVS situovaný priamo v závere expozície v ľavom - južnom výstavnom pavilóne. V rôzne komponovaných mozaikách projekcie sa v ňom striedali zábery na krajinu s kostolom, pohľady z veže, alebo na interiérové vežové konštrukcie s pohľadmi na bijúce zvony, pričom fotografické zábery motívov využívali aj princíp dvoj expozície, kedy sa obrázky kostola

²⁷ Pozri: KUSÁ Alexandra, Prerušená pieseň. Výtvarné umenie v časoch stalinskej kultúrnej praxe 1948 – 1956. SNG Bratislava, 1919, s. 266 – 267 (Výstava SNP ako labutia pieseň Sorely)

a zvonov prelínali v jednom zábere. Hoci názov záverečnej scény AVS v roku 1969 Víťazstvo, tiež evokuje oslavno-heroickú dobovú rétoriku, režisér pracoval so záverom expozície opačne, obsahovo intímne a projekcie asociovali skôr kresťanskú náboženskú tradíciu, ktorá prostredníctvom pravidelného obedňajšieho zvonenia na kostolnej veži, už od stredoveku vyzývala k modlitbe. Projekčný panel bol vybudovaný jednoducho – bez štylizovanej steny, plátna mali byť voľne zavesené v priestore a vytvárali mozaiku 12 plôch s rozmermi 50 x 50 cm a jedného plátna s rozmerom 100 x 100 cm.

Architektúru projekčnej steny v roku 1974 tvorili tri spojené kinoplátna štvorcových formátov, ktoré vytvárali širokú kinoramatickú stenu, na ktorú sa premietali tri filmové projekcie synchronne. V nákresovom pláne sú označené, ako 3A, 3B, 3C. Mohli byť tvorené montážou obrazov, alebo boli nasnímané sfázovanými kamerami a tvoriť širokohlý celok. Diaprojekcia bola tvorená štvorcovými políčkami na ktoré mohlo byť premietnutých 75 diaobrazov v mnohých variáciách – na nákrese označené ako A11 – C 55. Po obidvoch stranách scény smerom do hľadiska mali byť inštalované otočné zrkadlá, ktoré sa aktivovali automaticky povelovým systémom v určitých obrazových sekvenciách. Pri otvorení zrkadiel sa premietané obrazy mnohonásobne zmnožili a rozšírili, vytvoriac ilúziu nekonečne širokého priestoru. Divák sa mal cítiť ako účastník obrazového diania. Ozvučenie bolo realizované zo štyroch strán a vytvárať efekt quadrofónie.

Expozícia Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Scéna záverečného audiovizuálneho systému v roku 1969. Foto: Archív Múzeum Slovenského národného povstania.

Pokým prvé dve scény AVS mali v roku 1974 priblížiť aj historické udalosti a atmosféru doby, záverečná scéna AVS 3 mala v roku 1974 „v poetickej skratke „multivíznej básne, pôsobiť politicky pozitívne na city. Vytvoriť pocity a nálady, umocniť racionálne poznanie emotívnymi zážitkami, vytvoriť klenbu medzi historickými udalosťami a najsúčasnším dneškom. Ide o to, aby návštevník odchádzal z múzea s pocitom slávnostnej hrdosti na svoju vlasť, ľud, komunistickú stranu, príslušnosť k svetovému táboru socializmu, s pocitom radosti a spätosti zo Sovietskym zväzom a perspektívami do budúcnosti.“²⁸

Obsahovo bol AVS 3 / 1974 zložený zo siedmich tematických obrazov: V prvom obraze boli zachytené partizánske skupiny v podmienkach zimy. V druhom obraze víťazné útoky sovietskych armád, tretí obraz sa zameral na oslobodzovanie Československa, štvrtý obraz zachytil zničenú krajinu po vojne, v piatom obraze sa zdôraznilo povojnové víťazstvo socializmu, šiesty obraz oslavoval súčasnosť socializmu a záverečný siedmy obraz vzdal hold hrdinom minulosti, prostredníctvom záberov na pomníky a pamätníky venované Povstaniu po celej krajine, vrátane záberu na Pamätník – Múzeum Slovenského národného povstania.

Expozícia Pamätník – Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Scéna záverečného audiovizuálneho systému AVS 3 / 1974 . Foto: Archív Slovenský filmový ústav.

²⁸ Pozri : Archív SFÚ, Zložka Ctibor Kováč: Audiovizuálne scény pre Pamätník- múzeum SNP v Banskej Bystrici , Bratislava, november 1973, s. 84 -85

Expozícia Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Scéna záverečného audiovizuálneho systému AVS 3 / 1974 . Foto: Archív Slovenský filmový ústav.

Záver

Vo filmových obrazoch pracoval Ctibor Kováč metódou strihového filmu, opäť využil aj archívne zábery reportážnych aj hraných filmov z domácej a sovietskej produkcie, no zároveň najmä v obrazoch venovaných súčasnosti – najmä v piatom, šiestom a siedmom obraze AVS / 1974, použil filmy ktoré vytvoril nanovo priamo pre potreby projekcie. Vo výrobnom pláne nového programu AVS z roku 1974 sú zachytené nasledovné filmovacie dni a vieme z nich rekonštruovať zábery s ktorými pracoval: Natáčanie vojenských scén v Očovej – zábery z helikoptéry na parašutistov, zábery na výbuchy, ohne, tanky a delá – zima aj jar. Stavanie interiérových dekoratívnych scén pre Vojenský umelecký súbor a Lúčnicu – natáčanie ľudových tancov. Dominanty Slovenska – natáčanie prírodných scenérií z helikoptéry - Nízke Tatry, Vysoké Tatry, Pomníky a Pamätníky SNP. Nové socialistické závody – VSŽ Košice, Slovnaft, Nováky, Cígeľ, Žiar nad Hronom a ďalšie – zábery v interiéroch

a exteriéroch závodov a fabrík. Natáčanie panorám miest – Banská Bystrica, Praha, Bratislava, Košice, Martin...a pomníkov a pamätníkov – Dukla, Slavín, Kremnička, Nemecká, Pamätník – Múzeum Slovenského národného povstania..²⁹ Záverečná scéna bola zostavená práve z diazáberov na rôzne pomníky a pamätníky venované Slovenskému národnému povstaniu (pozri úvodné kapitoly textu), ktoré boli po vojne budované po celej krajine a filmových záberov reálií sovietskeho pôvodu.

V hodnotiacej správe riaditeľa Pamätníka – Múzea SNP, Štefana Pažúra sa v komentári k AVS 3 / 1974 dočítame však aj početné výhrady: „III. program AVS je umiestnený v kinosále, svojim obsahovým zameraním mal byť venovaný súčasnému socialistickému budovaniu našej vlasti – živému odkazu Slovenského národného povstania dnešku. Jeho cieľom bolo, aby návštevník odchádzal z Pamätníka s pocitom radosti a istoty vyvierajúcej z nerozborného priateľstva so Sovietskym zväzom a s perspektívami do budúcnosti. Podľa nášho názoru je tento cieľ realizovaný len čiastočne. Je pravda, že celý program po stránke umeleckej pôsobí dobre, avšak z hľadiska vecno – dokumentárneho poňatia je najmä jeho druhá časť, ktorá má obsahom pripomínať obdobie výstavby socializmu, bez takmer žiadnej koncepcie. V tejto časti je veľký priestor venovaný tancom. Sme toho názoru, že bude potrebné túto časť redukovať a doplniť nasledovne: a) význam Februára 1948, b) charakteristika obdobia výstavby socializmu, c) súčasnosť.“³⁰ Výhradu mal riaditeľ Múzea aj k AVS 2, kde doporučoval priveľký priestor venovaný umeleckým dielam skrátiť a doplniť ho o priebeh bojov z oslobodenia Československa Sovietskou armádou. Z archívnej dokumentácie v Slovenskom filmom ústave sa dozvedáme, že filmy boli napokon naozaj prepracované a upravené na základe ideologických požiadaviek.³¹

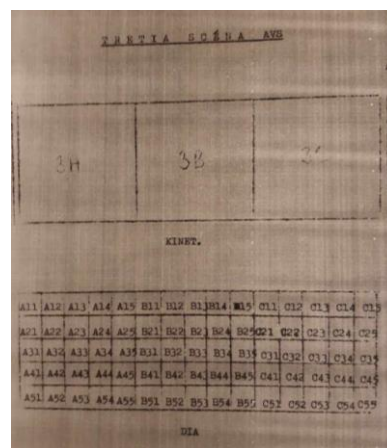
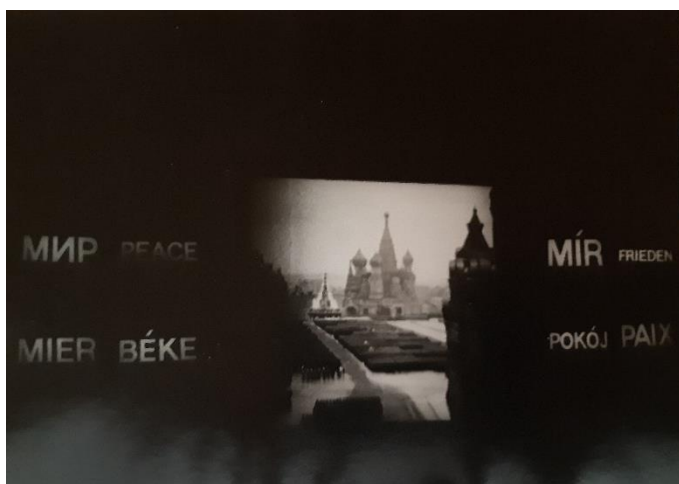
Spracovaním archívneho výskumu k podobe expozície Pamätníka- Múzea SNP z roku 1974 a komparovaním s materiálom k expozícii z roku 1969 možno dokladovať, že pôvodná expozícia Pamätníka – Múzea SNP z roku 1969 mala oproti nasledujúcej normalizačnej expozícii radikálne odlišnú podobu. Celkový charakter expozície, ktorá bola inštalovaná v impozantnej architektúre Pamätníka Slovenského

²⁹ Pozri: Archív SFÚ, Zložka Ctibor Kováč: Rozpočet filmu – Nový prgram AVS. Príloha - Výrobný plán. Slovenská filmová tvorba. Štúdio krátkych filmov, 1974.

³⁰ Pozri: Archív Múzeum SNP, Zložka Expozícia 1974, Stanovisko k obsahu nových expozícií v Pamätníku – Múzeu SNP, 27.2.1975. s. 10.

³¹ Pozri: Archív SFÚ, Zložka Ctibor Kováč: Nový program AVS. Úprava AVS materiálu na základe požiadaviek Múzea SNP, 1975.

národného povstania v roku 1969 počítal s existenciálnym a spirituálnym výrazom výtvarných a filmových diel a ich účinkom na návštevníka. Expozícia bola postavená na pôsobení originálov vizuálneho umenia, ich humanistickom a výrazne antivojnovom posolstve, čo bolo v opozícii voči normalizovanej expozícii, ktorá zdôrazňovala práve militantnú heroizáciu s početným vizuálnym materiálom rôzneho druhu oslavne tematizujúcim bojové scény zachytávajúce najmä postupujúcu Červenú armádu v druhej svetovej vojne, práve tú ktorá, podľa filmového obrazu mala niesť zásluhu na zabezpečení mieru v Európe, čo bolo doložené aj v záverečnom vizuálnom obraze, kde zábery na vojenské prehliadky Sovietskej armády na námestí pred Kremľom boli priamo kombinované s nápismi o mieri. Takto expozícia vytvárala prostredníctvom rozsiahleho a sugestívneho materiálu rôznej vizuálnej kvality predovšetkým politicko - propagandistický povstalecký naratív. Zobrazovala Slovenského národné povstanie, ktoré vypuklo akoby na pozadí inej „väčšej myšlienky“ a to víťazstva komunizmu nad fašizmom a zároveň tak, aby bolo Povstanie považované za počiatok nového dejinného účinkovania slovenského národa, ktorý sa otáča chrbtom k západu a čelom k Sovietskemu zväzu s perspektívou budovania novej, radostnej a prosperujúcej socialistickej spoločnosti. Zároveň využitím mimoriadne nesúrodého vizuálneho materiálu vo výtvarných, fotografických aj filmových materiáloch domácej a sovietskej proveniencie sa normalizačná expozícia oproti expozícii z roku 1969 javí aj štýlovo a esteticky mimoriadne nejednotná.

Expozícia Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Nákres projekčnej steny a projekcia AVS 3 / 1974. Foto: Archív Slovenský filmový ústav.

Expozícia Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Scéna záverečného audiovizuálneho systému AVS 3 / 1974 . Foto: Archív Slovenský filmový ústav.

Použitá literatúra:

BABUŠÍKOVÁ, Tatiana. *História múzea. Štatút stanovuje úlohy múzea, určuje predmet záujmu jeho činnosti a jeho pôsobnosť*. Dostupné na webovej stránke Múzea Slovenského národného povstania: <http://www.muzeumsnp.sk/muzeum-snp/historia-muzea/>,

SNOPKO, Ladislav a kolektív. 2004. *Obete varujú. Paralelné príbehy*. Orman spol. s.r.o.. ISBN 80-968773-6-4,

HEGYI, Dóra – SZAKÁCS, Eszter. feb. 2019. *Parallel nonsynchronism: Times and places in Cold War Eastern Europe*. mezosfera.org 2019, Dostupné na webovej stránke: <http://mezosfera.org/parallel-nonsynchronism-times-and-places-in-cold-war-eastern-europe/>,

MORGANOVÁ, Pavlína, *Editorial, Sešit pro umění teorii a příbuzné zóny*, Vědecko – výzkumné pracoviště Akademie výtvarných umění v Praze, 25/2018. ISSN: 1802-8918,

MORGANOVÁ, Pavlína, *Editorial, Sešit pro umění teorii a příbuzné zóny*, Vědecko – výzkumné pracoviště Akademie výtvarných umění v Praze, 26/2019. ISSN: 1802-8918,

MALÝ, Svatopluk, PROCHÁZKA, Martin, ZAPLETAL, Mirek. 2010. *Vznik rozvoj a ústup multivizuálních programů. Laterna magika a polyekrany*. Nakladatelství AMU v Praze. ISBN 978 – 80 – 73 31 -183 -4,

JANKOVIČOVÁ, Sabina, MOJŽIŠ, Juraj. 2010. *Bratislavské konfrontácie*. PETUM, s.r.o., Bratislava. ISBN 978 -80 -970160-2-9 , LONDÁKOVÁ, Elena. 2015. *Slovenská kultúra v rokoch 1968 -1970*. Historický ústav SAV - Veda. Bratislava. ISBN 978-80-224-1460-9

BENICKÝ, Karol. 1970. *Po stopách slávy*. Osveta. n.p. Martin

Za socialistické umenie (Materiály zo zjazdov umeleckých zväzov máj – november 1972), Slovenský spisovateľ, Bratislava, r. 1972

KUSÁ Alexandra, *Prerušená pieseň. Výtvarné umenie v časoch Stalinskej kultúrnej praxe 1948 – 1956*. SNG Bratislava, 2019

Archívne zdroje

Slovenský národný archív. č. 29467, č. 74 - Scenár stálej expozície Slovenského národného povstania v Múzeu Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, Autor: J. Guzi, J. Zelina / rok 1964

Slovenský národný archív. č. 29467, č. 77, Pamätník Slovenského národného povstania Banská Bystrica – scenár expozície, Autor: J. Trachta / rok 1969

Slovenský národný archív. č. 29467č. 131, Plastiky pre pamätník Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici / rok 1969

Archív Múzea Slovenského národného povstania. Fotografie k expozícii Múzea Slovenského národného povstania, 1969.

Archív Múzea Slovenského národného povstania. Správa o príprave budovania nových expozícií Múzea SNP v Banskej Bystrici, ktorú schválilo a prerokovalo PÚV KSS v októbri 1973.

Archív Múzea Slovenského národného povstania. Technický scenár k expozícii Pamätníka – Múzea SNP v B. Bystrici k 30. výročiu SNP, Milan Rybecký, december 1973.

Archív Múzea Slovenského národného povstania. Nespracovaný archívny materiál diapozitívov k projekciám AVS, 1974

Archív Slovenský filmový ústav. Zložka Ctibor Kováč: Audiovizuálne scény pre Pamätník- múzeum SNP v Banskej Bystrici , Bratislava, november 1973

Archív Slovenský filmový ústav. Zložka Ctibor Kováč: Audiovizuálne scény pre Pamätník- múzeum SNP v Banskej Bystrici , Bratislava, október 1970

Fotografie a reprodukcie diel použité v práci

Archív Múzeum SNP, Archív Slovenský filmový ústav (SFÚ), Súkromný archív Zuzana L. Majlingová: foto Pomníky a pamätníky SNP. Web umenia: reprodukcie výtvarných diel zo zbierok SNG Bratislava, ktoré boli identifikované na základe porovnania so zachovanými archívnymi diapozitívmi použitými v diaprojekciách AVS v skúmanej expozícii Pamätníka – Múzea SNP v roku 1974.

Mo(nu)menty zdieľanej pamäti. Rekonštrukcia expozícií Pamätníka – Múzea SNP z obdobia normalizácie.

Zuzana L. Majlingová, jún 2024

Výskum z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.

č. zmluvy : 23-341-02162

Mo(nu)menty zdieľanej pamäti

***Rekonštrukcia expozícií Pamätníka – Múzea Slovenského národného
povstania z obdobia normalizácie***

Zuzana L. Majlingová

jún, 2024

Výskum z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.

č. zmluvy : 23-341-02162

